

ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ ЛІЙЧАСТОГО ПОСУДУ МЕЖИРІЧЧЯ ВЕРХНЬОГО ДНІСТРА ТА ЗАХІДНОГО БУГУ У СВІТЛІ НОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Андрій ГАВІНСЬКИЙ

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: andrham@ukr.net*

Стверджено, що територія басейнів верхньої течії Дністра та Західного Бугу – крайнє південно-східне пограниччя КЛП на межі із ТК. Починаючи з кінця XIX ст. тут виявлено понад 300 пунктів, пов'язаних із КЛП, що загалом дає можливість говорити про стан заселення цієї території. Встановлено, що серед стаціонарно вивчених поселень виділяються Зимне, Лежниця, Тадані, Малі Грибовичі, Винники-Жупан, Винники-Лисівка та інші, які в загальному розкривають специфіку КЛП у межиріччі вказаних річок. У плані історії дослідження й історіографії час другої половини XX ст. названо «періодом М. Пелещишина», який фактично був єдиним фахівцем із КЛП на теренах України.

Зазначено, що відновлення планомірних польових досліджень КЛП розпочалося 2010 р. із розкопок поселення Которини на правобережжі Дністра в безпосередньому пограниччі із ТК, а з 2013 р. безперервно триває вивчення комплексу поселень КЛП у Винниках поблизу Львова. Тут відкрито низку наземних житлових споруд, особливо відзначаються будинки із глиняними стінами. Зафіксовано значну кількість господарських ям. Стверджено, що важливим відкриттям стали захисні конструкції у вигляді рову та частоколу у Винниках на г. Лисівка, що спричиняє дискусію про взаємостосунки всередині спільноти та з найближчими сусідами. Вказано, що одним із найбільших досягнень за цей час стала серія абсолютних дат із Зимного, Которин, Винник-Лисівки, Винник-Жупану, синхронних прикордонних трипільських поселень Білшівці, Кургани-Дубова, Новомалин-Подобанка, Мирогоща, дальших – Бринзен, Гордінешти й ін. Констатовано, що це датування у зіставленні з відносною хронологією дає можливість говорити про час появи представників КЛП, етапи функціонування, час взаємозв'язків з іншими суміжними культурами у Верхньодністерському та Західнобугському регіонах. Підсумовано, що значна кількість «імпоротної» кераміки ТК свідчить про особливість контактів КЛП на її південно-східному пограниччі, що, зокрема, виявляється в синкретичності кераміки.

Ключові слова: культура лійчастого посуду, житло, контакти, абсолютне датування, оборонні конструкції.

Одне з яскравих і потужних явищ періоду енеоліту в Європі – культура лійчастого посуду (КЛП), яка сформувалася на території басейнів Вісли, Одри та Лаби на межі V–IV тис. до н. е. й існувала приблизно до початку III тис. до н. е. Її носії заселили значні терени Західної та Центрально-Східної Європи: від південного побережжя Балтійського моря (територія сучасних Данії, Німеччини, Польщі) і Голландії на заході до південних передгір'їв Західних Карпат (Чехія) та верхів'їв Прип'яті, Західного Бугу і Дністра на сході й південному сході (Західна Україна). КЛП у межиріччі Верхнього Дністра та Західного Бугу становить південно-східне пограниччя цієї великої спільноти, межуючи із трипільською культурою (ТК) (рис. 1).

Порівняно недавно, у 2016 р., про археологічні пам'ятки КЛП на території України була написана монографія. Основу роботи становить каталог пам'яток, який супроводжує широкий

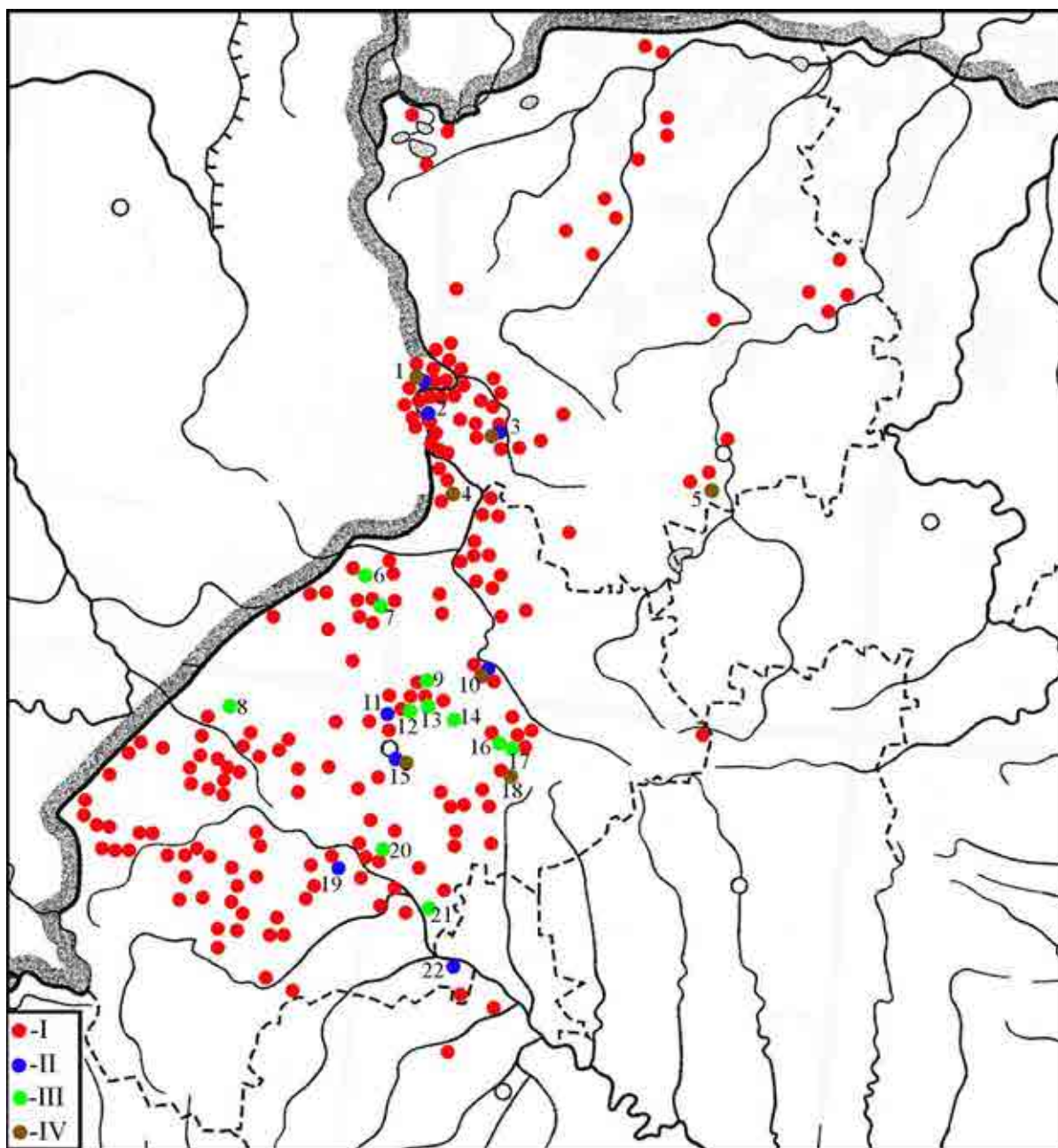

Рис. 1. Карта-схема пам'яток культури лійчастого посуду на території заходу України. I – місцезнаходження КЛП, II – найбільш дослідженні поселення, III – нововідкриті пункти, IV – пізньотрипільська група Гордінешти. 1 – Грудек, 2 – Лежниця, 3 – Зимне, 4 – Завишня, 5 – Голишів, 6 – Карів, 7 – Волиця, 8 – Оселя, 9 – Сулимів, 10 – Тадані, 11 – Малі Грибовичі, 12 – Ситихів, 13 – Малі Підліски, 14 – Новий Яричів, 15 – Винники, 16 – Кудирявці, 17 – Безброди, 18 – Глиняни, 19 – Рудники, 20 – Ілів, 21 – Голешів, 22 – Которини

Fig. 1. Schematic map of the sites of Funnelbeaker culture on the territory of the west of Ukraine. I – sites of FBC, II – most completely researched settlements, III – recently discovered sites, IV – Late Trypillian group of Gordinești. 1 – Gródek, 2 – Lezhnytsia, 3 – Zymne, 4 – Zavyshnia, 5 – Holyshiv, 6 – Kariv, 7 – Volytsia, 8 – Oselia, 9 – Sulymiv, 10 – Tadani, 11 – Mali Hrybovychi, 12 – Sytykhiv, 13 – Mali Pidlisky, 14 – Novyi Yarychiv, 15 – Vynnyky, 16 – Kudyriavtsi, 17 – Bezborody, 18 – Hlynyany, 19 – Rudnyky, 20 – Iliv, 21 – Holeshiv, 22 – Kotoryny

перелік наукової літератури, фотографії, плани розкопів і рисунки матеріалів. На представленій карті зазначено 335 пунктів, тою чи тою мірою пов'язаних із КЛП [Гавінський, Пастеркевич, 2016]. Стан їхнього вивчення різний: від повністю розкопаних поселень до випадкових знахідок. На цій мапі можна побачити межі поширення культури, виділити центральні поселення та їхні структури, зауважити «білі плями» недосліджених районів тощо. Звичайно, така цифра далеко не об'єктивна – лише відображає наявний стан досліджень. До прикладу, унаслідок суцільних обстежень кількість виявлених пам'яток КЛП у прикордонних з Україною територіях Польщі вразі перевершує число, яке я навів [Zakościelna, 2007, рис. 9; Zych, 2008, тара. 1; Król, 2018]. Зрештою, вже після 2016 р. перелік пунктів із межиріччя Дністра та Бугу доповнився двома десятками нових локалізацій, а у процесі подальших археологічних обстежень їхнє число лише зростатиме.

Ця робота не зводиться до переліку вже відомих пам'яток. Головна увага зосереджена на результатах нових польових досліджень перших десятиліть ХХІ ст. Також використані маловідомі й неопубліковані фондові колекції та архівні матеріали, які відображають головні тенденції розвитку КЛП на південно-східному пограниччі.

Історія вивчення КЛП зазначеного регіону висвітлена в кількох працях [Гавінський, Пастеркевич, 2016, с. 10–14; Гавінський, Яковишина, 2022, с. 7–13], тому, покликаючись на них, даю лише стислий огляд. Отож перші вироби КЛП виявлено у Львові на Замковій Горі 1876 р. під час насипання символічного кургану. Серію крем'яних і кам'яних сокир знайдено в цьому ж місті у різних частинах на межі ХІХ–ХХ ст. У перші десятиліття ХХ ст. дослідження КЛП було випадковим і виявлялося у виявленні окремих специфічних речей на поверхні чи під час будівельно-земляних робіт, рідше – у процесі розкопок інших археологічних культур.

Певною мірою ситуація змінюється в 1930-х роках. У цей час на Волині активні польові роботи здійснював О. Цинкаловський, зафіксувавши 15 нових поселень. Важливо, що автор майже відразу опублікував результати своїх досліджень, у яких наводив чітку локалізацію розташування пам'яток із схематичними картами. Крім цього, дослідник проводив стаціонарні розкопки у Зимному та Лежниці, які згодом неодноразово вивчали, і вони стали головними поселеннями в Західнобузькому регіоні.

Можна впевнено сказати, що наукове відкриття КЛП на теренах України відбулося завдяки розкопкам М. Смішка городища на Чорній Горі в с. Малі Грибовичі 1933–1934 рр. Як на тоді, було розкрито досить велику площу – 1 200 м². У різних місцях пам'ятки зафіксовано низку нерухомих об'єктів і зібрано численний археологічний матеріал, представлений значною кількістю цілих форм різного типу посуду, глиняними грузилами, пряслицями, крем'яними сокирами, ножами, знаряддями з каменю та кістки. Поселення КЛП у Малих Грибовичах стало одним із найвивченіших серед пам'яток південно-східної групи КЛП як на території України, так і Польщі. Все частіше Малі Грибовичі починали згадувати в наукових публікаціях із тенденцією до виділення окремої групи КЛП. Винятково добре збережений посуд із багатою орнаментациєю, заглаженою до блиску поверхнею та атракційними формами посуду у вигляді великих за розмірами лійчастих горщиків, мініатюрних черпаків із крильцеподібними ручками, фляг на ніжках й до сьогодні залишаються окрасами музеїв.

Наступна сторінка історії вивчення КЛП на теренах України розпочалася в 1950-х роках. У цей час у Львові створено відділ археології Інституту археології АН УРСР, який згодом увійшов до Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер – Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Для підсилення відділу з Києва до Львова перевели кількох учених, серед яких був Ю. Захарук із завданням фундаментальних досліджень доби енеоліту західних регіонів країни. У перші ж роки він здійснив масштабні археологічні розвідки на території Волині й започаткував розкопки одного з найвідоміших поселень КЛП – Зимне (1951, 1952, 1956–1960). Важливо наголосити, що 1958 р. до відділу прийшов молодий спеціаліст М. Пелещин, йому затверджено тему кандидатської дисертації «Древнее население Западной Волыни в III тысячелетии до нашей эры (культура воронковидных сосудов)», яку він

успішно захистив 1967 р. [Пелещишин, 1967]. У науковому вивченні КЛП заходу України час із 1958 р. по 1999 р. можна назвати «період М. Пелещишина». Без перебільшень, учений є фундатором енеоліту зазначеного регіону, адже все життя досліджував не лише КЛП, а й інші культури мідно-кам'яного віку: маліцьку, волино-люблінську та трипільську. Відкрив і розкопав десятки нових пам'яток, які й сьогодні є основою для вивчення цих культур. Серед головних поселень, що їх розкопував М. Пелещишин, потрібно назвати Зимне (1961–1964), Лежниця-Чуб (1962), Винники-Лисівка (1963, 1994), Тадані (1977–1979), Винники-Жупан (1985–1987, 1995–1998) та ін.

Також низку нових пунктів КЛП фіксують інші дослідники під час розкопок пам'яток різних періодів, найчастіше курганів або городищ, розташованих на доміантних висотах. Найперспективнішим серед цього переліку виявилось поселення КЛП у Которинах на правому березі Дністра, яке відкрив В. Опрыск при вивченні городища княжого періоду.

На Волині значну роботу з виявлення нових пам'яток КЛП у 1980-х роках провела група дослідників у складі В. Бучака, П. Заклекти та Г. Охріменка. Вона відкрила понад 20 пунктів у Володимир-Волинському, Іваничівському, Маневицькому та Луцькому р-нах. Серед виявленого типового матеріалу знайдено досить цікаві зразки. Для прикладу, цілі посудини виявлено в Рокитниці та Володимирі-Волинському. У Бужанці й Черчичах зафіксовано кілька об'єктів.

Із відходом у вічність М. Пелещишина 1999 р. настала перерва у планомірному вивченні КЛП, оскільки тоді в цьому регіоні не було спеціалістів із цієї проблематики. Водночас унаслідок розвідкових робіт археологи різних установ карту пам'яток КЛП продовжують доповнювати новими пунктами.

В історії вивчення КЛП заходу України важливе значення мали результати 10-річних досліджень спільної українсько-польської експедиції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Польської академії мистецтв та Інституту археології Жешівського університету, започаткованої 1992 р., археологічні роботи якої, як поверхневі, так і стаціонарні, зосереджувались у басейні верхньої течії Дністра. За час діяльності експедиції відкрито близько 30 нових пунктів у тодішніх Мостиському, Старосамбірському, Самбірському та Дрогобицькому р-нах Львівської обл.

Ця ж експедиція, за участю автора, відновила планомірні польові дослідження КЛП на території України, відлік яких розпочався 2008 р., коли були проведені пошуки поселень КЛП на пограниччі із ТК, а саме на правобережжі Дністра в басейнах рік Свічі, Сивки та Лімниці. У 2009 р. тут проведено розвідкові розкопки, а наступного здійснено масштабні археологічні роботи в пунктах Середнє І і Которини ІІІ, останній з яких виявився одним із «найбагатших» у південно-східній групі КЛП, а вивчення його господарської округи 2014 р. дало змогу ствердити, що поселення Которини ІІІ займає статус центрального в «каторинському мікрорегіоні». Безперервні розкопки поселень КЛП здійснюють із 2013 р. Повторні дослідження проводять на таких уже відомих пам'ятках, як Тростянець, Отиневичі й Винники-Лисівка. З 2016 р. А. Гавінський спільно із професором Жешівського університету М. Рибіцькою систематично розкопує поселення у Винниках на г. Лисівка та «ліیحасто-трипільської» пам'ятки на г. Жупан.

Житлові споруди. Поселення КЛП у Винниках на г. *Лисівка* – одне з важливих для вивчення її південно-східної групи не лише на заході України, а й загалом. Потрібно зазначити, що це практично одношарова пам'ятка з добре збереженим культурним шаром та об'єктами.

Перші розкопки на г. Лисівка здійснював М. Пелещишин 1963 р. і 1993 р. [Пелещишин, 1994]. У різних частинах пам'ятки він заклав низку шурфів та траншей загальною площею близько 200 м², знайшов незначну кількість фрагментованої кераміки й окремі вироби із кременю. Зацікавлення викликають виявлені скупчення глиняної обмазки, що свідчать про рештки наземних конструкцій, швидше житлових, відомих на інших пам'ятках КЛП. Зважаючи

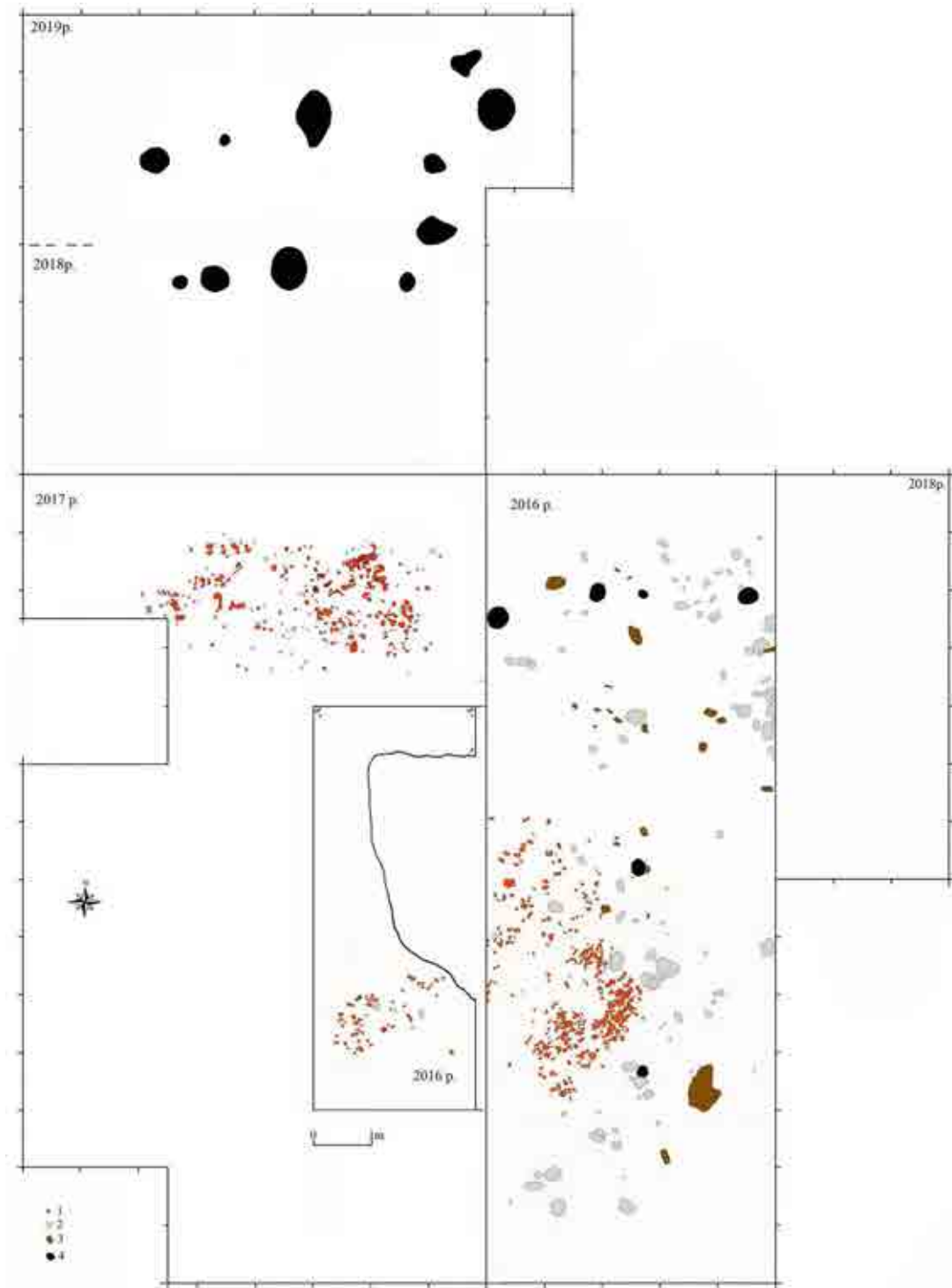

Рис. 2. Винники-Лисівка. Рештки наземних споруд
Fig. 2. Vynnyky-Lysivka. Remains of the ground constructions

на те, що таких об'єктів на теренах заходу України відомо вкрай мало (Зимне, Лежниця), представлена інформація стала важливим орієнтиром для нових досліджень. Розпочаті 2016 р. стаціонарні роботи були прив'язані до розкопів М. Пелещишина, сліди яких на південному краю гори помітні й сьогодні. Тут були зафіксовані окремі фрагменти обмазки та потужні

нашарування ґрунту з рештками рухомого матеріалу, що свідчило про нівеляційні процеси на цьому південному схилі. Основний розкоп закладено дещо вище, на рівній ділянці гори, продовження якого тривали до 2019 р. Загалом, тут відкрито площу у 260 м² і зафіксовано кілька об'єктів, серед яких два скупчення обмазки. Вони перебувають на віддалі 7 м один від одного й умовно названі як південне та північне румовища. Перше розкопане 2016 р. [Diachenko et al., 2019, p. 20, 22], інше – 2017 р. (рис. 2).

1

2

Рис. 3. Винники-Лисівка. Південне (1) та північне (2) скупчення обмазки
Fig. 3. Vynnyky-Lysivka. South (1) and north (2) concentrations of daubing

Південне румовище глиняної обмазки у плані наближено прямокутної форми, розмірами 6×5 м, орієнтоване по лінії південний схід – північний захід (рис. 3, 1). Частково входило під коріння дерев, що унеможливило цілковите його розкриття. Цей об'єкт складався із дрібних шматків обмазки темно-охристого кольору, середньою довжиною 5 см. Товщина шару – близько 10 см. Переважно обмазка крихка, траплялася й погано випалена глина, а інколи й взагалі без слідів вогню. Водночас знайдено і сильно перепалені шматки шлаку сірого кольору. Поміж цього завалу деякі скупчення обмазки лежали компактно паралельними рядами, орієнтовані по лінії південний захід – північний схід, а із внутрішньої сторони цієї випаленої глини були відбитки грубого пруття діаметрами до 10 см. Серед скупчення знайдено незначну кількість дрібних уламків кераміки та крем'яних предметів.

Північне румовище розкопано повністю. У плані воно також має наближено прямокутну форму, розмірами 5×2 м й орієнтоване по лінії схід – захід (рис. 3, 2). Шматки обмазки досить крихкі, погано випалені, темно-охристого кольору. У східній частині об'єкта зафіксовано компактне скупчення обмазки із двох рядів, назовні яких простежувалися відбитки пруття, діаметрами до 10 см, орієнтовані по лінії південний захід – північний схід, що аналогічно попередньому об'єкту.

Зі східної сторони цих румовищ зафіксовано сліди від стовпових ям, які можуть бути каркасом для цієї наземної споруди (рис. 2). Три стовпові ями вкладалися в лінію південь–північ (№ 6, 4, 2), а чотири – захід–схід (№ 2, 1, 3, 5). При цьому потрібно зауважити, що фіксація стовпових ям була досить ускладненою – їхні контури простежувалися на рівні зачистки горизонту, нижче рівня обмазки. Стовпові ями були неглибоко вкопані (10–20 см) поміж камінням пісковуку в піщаний ґрунт. Їх могло бути більше, але глибоке проникнення кореневої системи та запливи культурного шару поміж камінням унеможливили таку фіксацію. Помітними стали лише більші ями з діаметрами 30–40 см.

У зв'язку з цим неоднозначним є трактування цього комплексу об'єктів. Цілком імовірно, що південне й північне румовища – це рештки протилежних стін однієї споруди. Якщо брати до уваги однаковий напрям відбитків пруття на обмазці з цих двох скупчень і те, якою стороною їх фіксували, то можна ствердити, що південна стіна зовнішньою стороною впала до середини, а північна – назовні. З цього виходить, що споруда мала довжину 7 м і ширину 5–6 м, орієнтована з невеликим відхиленням по лінії південний схід – північний захід. У межах окреслених контурів виявлено зовсім небагато рухомого матеріалу, а поза їхніми межами насиченість значно інтенсивніша [Hawinskyj, Rybicka, 2022, р. 6–8, рис. 16]. Стовпові ями № 6, 4, 2 в такому випадку можуть бути каркасом її східної стіни, але наявність у цьому напрямі інших ям (№ 2, 1, 3, 5) ускладнюють таке міркування.

Не менш цікаві результати розкопок 2019 р. над північним румовищем, де зафіксовано ще одну стовпову конструкцію, прямокутної форми, довжиною 7 м, шириною 2,5–3 м, орієнтовану по лінії північний схід – південний захід. По її периметру зафіксовано різної величини 10 стовпових ям, округлої (діаметрами до 30 см) та овальної форм, розмірами 30×70 см, глибиною 10–30 см. У перерізі вони мали рівні й овальні стінки. Північний і південний контури споруди утворювалися з чотирьох стовпів, розташованих за 1–1,5 м один від одного. Поміж цими великими стовпами перебували невеличкі, діаметрами 16–24 см, які могли виконувати якусь допоміжну функцію, будучи підпорами. Центральне заповнення об'єкта містило гумусований ґрунт, який чітко виділявся на фоні материкового ґрунту темно-коричневого кольору і в ньому було знайдено кілька одиниць уламків кераміки. Зважаючи на невеликі розміри цієї наземної будівлі, можна говорити про її господарське призначення і що вона входила в один комплекс із житловою спорудою.

Значне засмічення простору навколо цих стаціонарних об'єктів з уламків посуду, пряслиць, крем'яних відходів дає можливість говорити, що тут інтенсивно відбувалися щоденні заняття [Hawinskyj, Rybicka, 2021, s. 47, рис. 15, 16].

Не менш важлива пам'ятка для дослідників КЛП – поселення у Винниках на стрімкій і високій горі **Жупан** (385 м н. р. м). За площею – це одне з найменших (розмірами близько 50×10 м) у регіоні. Особливість Жупану – також наявність матеріалів ТК фінального етапу – т. зв. групи гордінешти. Наукової значущості цій пам'ятці додає той факт, що це – найбільш крайній західний пункт в ареалі ТК і, що важливо, розташований на території представників КЛП. Головним дискусійним моментом пам'ятки стала теза її багаторічного дослідника М. Пелецишина про змішаний склад цього поселення із представників КЛП і ТК, що проживали тут одночасно [Пелецишин, 1998, с. 191]. Щоб з'ясувати правильність такого твердження, на пам'ятці впродовж 2016 р. [Diacheno et al., 2019, р. 27] і 2019–2022 рр. було здійснено нові розкопки [Вертелецький, Білас, Гавінський, 2020; Гавінський, Яковишина, 2022а, с. 142–145].

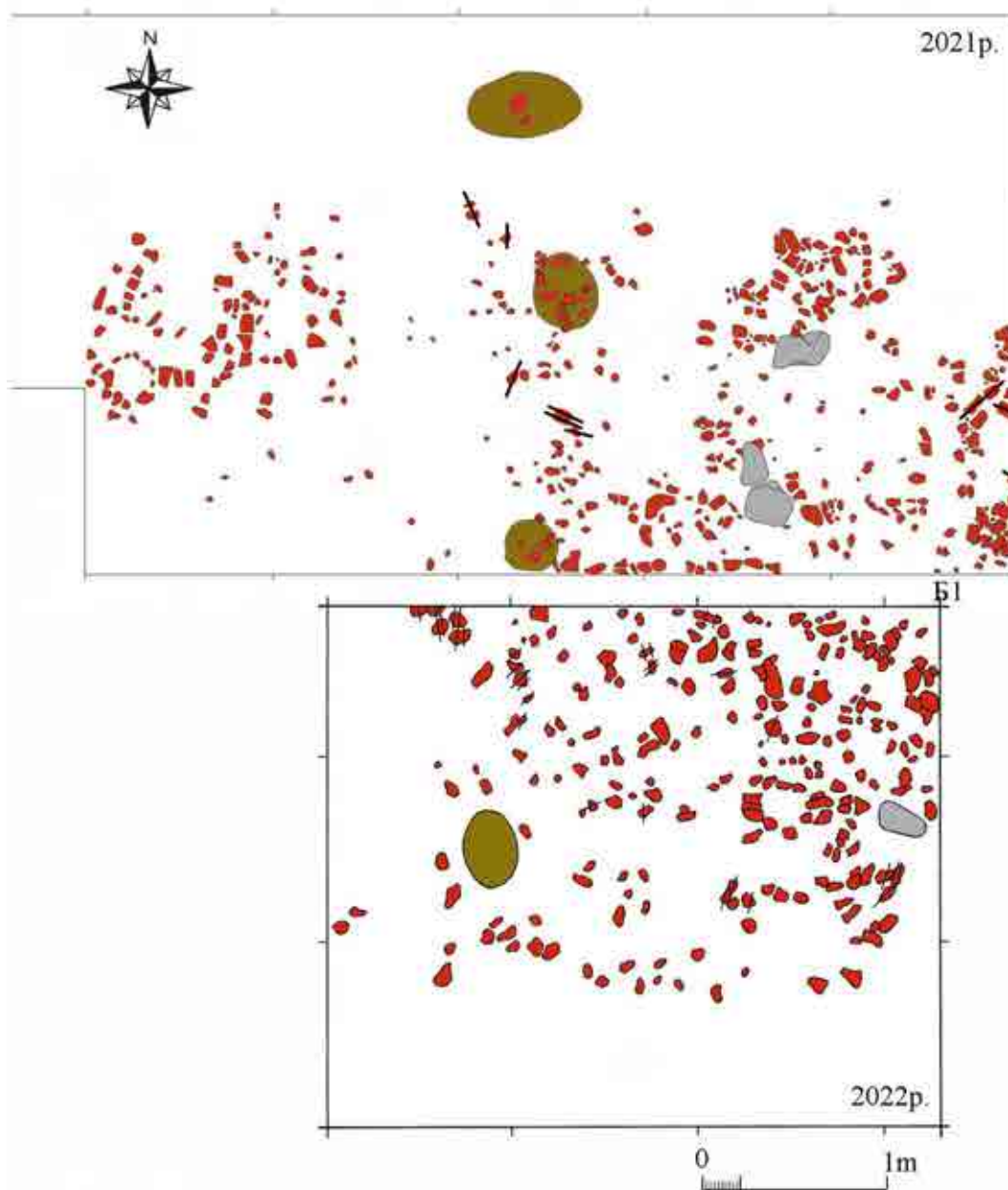

Рис. 4. Винники-Жупан. Рештки глиняного житла
Fig. 4. Vynnyky-Zhupan. Remains of the clay dwelling

У сезоні 2021–2022 рр. на західному схилі майданчика гори зафіксовано рештки житлової споруди (рис. 4). Від цієї хати залишилося скупчення глиняної обмазки, яка у плані мала приблизно прямокутну форму розмірами 4×5 м, орієнтовану в напрямі схід–захід. Вона складалася із дрібних грудок і більших шматків довжиною до 10 см, а окремі екземпляри доходили й до 20 см. Скупчення було розділене на дві частини: східну і західну, віддалених на 1 м. Східна мала більш чітку у плані прямокутну форму, довжиною 4 м і шириною 3 м. Західне скупчення відкрито не повністю – лише на площі 2×1 м, решта входила під коріння дерев. Тому можна вважати, що реальні розміри цієї споруди були більшими.

Це румовище випаленої глини із зовнішньої сторони мало заглажену поверхню. Водночас на деяких шматках простежено негативи від дерев'яних конструкцій спрямованих по лінії південь–північ та на південний захід. Абсолютно інша ситуація спостерігалася після обертання обмазки. Її більша частина із внутрішньої сторони мала відбитки одного чи двох паликів діаметрами 3–5 см, зорієнтованих на південний захід, рідше – на південь або на південний схід. Можна припустити, що частина цього румовища – це східна стіна споруди, яка внутрішньою стороною впала до середини хати. Натомість західна осунулася, займаючи скупчення смугою в 1 м.

Під шаром цієї обмазки було зафіксовано сліди чотирьох стовпових ям діаметрами 30–40 см, розташованих за 1–1,5 м один від одного, які вкладалися в одну лінію напрямку південь–північ. Очевидно, що інша лінія стовпів повинна бути за кілька метрів на схід, де немає можливості її розкопати. Падаючи, глиняні стіни поховали під собою весь інвентар, який перебував на той момент у житлі, а це понад 600 предметів. Окрім подрібненого начиння, тут виявлено цілий горщик, розвал миски, сім глиняних грузил, шість пряслиць, уламок мідного дротика, крем'яні сокири тощо. Це може наводити на думку, що пожежа виникла раптово і її мешканці не мали можливості винести потрібні їм речі. Сліди 15 скупчень глиняної обмазки М. Пелещишин зафіксував у східній і північно-східній ділянках г. Жупан [Пелещишин, 1996, с. 4, 5; 1997, с. 5, 6, 8, 12; 1998а, с. 6–7; 2000, с. 6–8]. Усіх їх дослідник потрактував як житла КЛП: *«Із викладеного можна зробити висновок, що описані рештки жител слід пов'язувати з поселенням культури ліщастого посуду, що розміщувалися в один-два ряди вздовж східного схилу гори»* [Пелещишин, 2000, с. 8]. Із зведеного плану з урахуванням нових об'єктів виглядає, що поселення мало кругову забудову жител, сконцентрованих навколо центрального майдану гори [Вертелецький, Гавінський, Рибіцька, 2023, с. 138, рис. 1], який використовувався у господарських і суспільних потребах. Очевидно, таке розпланування зумовлене малою площею вершини гори, а також її піщано-кам'янистою основою. Натомість на схилах був досить потужний шар твердого піщаного ґрунту, який дав змогу будувати стовпові конструкції.

Подібний багатий речовий набір, як у хаті на Жупані, зафіксовано в житловій споруді у Лежниці на г. Чуб, яку М. Пелещишин досліджував 1962 р. Її сліди виявлені на глибині 28–35 см від денної поверхні. На рівні чорнозему задокументовано скупчення глиняної обмазки світло-коричневого й охристого кольорів, окремі шматки якої дуже перепалені, інші – ошлаковані. Частіше вони мали плоску форму завтовшки до 5 см із відбитками деревного пруття діаметром 2–5 см. Завал перепаленої глини мав вигляд неправильного прямокутника, розмірами 3,8×1,4–1,9 м, орієнтованого по лінії схід–захід. Товщина шару обмазки становила 10–23 см, верхня частина якого найімовірніше розтягнута оранкою. Серед шматків перепаленої глини знайдено значну кількість побитого керамічного посуду, глиняні пряслиця, тягарці, крем'яний відбійник, сокиру, ретушовану пластину, невелику кількість відщепів і кам'яну шліфувальну плитку [Пелещишин, 1966, с. 146–147]. На думку М. Пелещишина, виявлений об'єкт міг бути залишками житла, незважаючи на відсутність слідів опалювального пристрою. Південну частину споруди могли використовувати для домашніх робіт (прядіння) оскільки тут виявлено пряслиця та тягарці. Натомість північну, де знайдено залишки посуду, – як місце для зберігання припасів і приготування їжі [Пелещишин, 1966, с. 147].

Аналогічного типу об'єкти зафіксовані в Зимному в центральній та північній частинах поселення. Так, житло № XX представлено завалом обмазки, розмірами 3,5×0,6 м і товщиною 10 см. На окремих шматках глини були відбитки пруття діаметром 3–5 см. Житло № XXII теж представлено скупченням шару перепаленої глини, що займало площу в кілька квадратних метрів [Пелешин, 2004, с. 52–54].

У верхів'ях Дністра подібні залишки жител знайдені в Рудниках, в ур. Монастирище, що його досліджував В. Конопля 1983 р. Пам'ятка розташована за 1 км на захід від села і займає мис другої надзаплавної тераси правого берега р. Нежухівки. На площі 580 м² виявлено три житлові об'єкти, що мали вигляд прямокутного завалу невеликих шматків обмазки, над яким залягав культурний шар, товщиною 40 см [Конопля, 1985, с. 294; Конопля, Гавінський, 2013, с. 37].

Подібні об'єкти виявлені і в Городку над Бугом, неподалік від Лежниці. Один із них зафіксований на глибині 0,2 м від сучасної поверхні. Скупчення шматків глини мало вигляд прямокутника розмірами 7,2×3,4 м, орієнтованого по лінії південь–північ. Куски обмазки розкидані, а окремі з них були у вигляді плиток товщиною до 3 см. Одна їхня сторона мала добре вигладжену поверхню, інша – містила сліди й наскрізні отвори від випаленого пруття діаметрами 2,5–7 см. Плитки обмазки лежали одним шаром і лише в південно-західній частині споруди кілька шматків були один на одному. У південно-східній ділянці об'єкта простежувалися сліди від печі, що мала вигляд скупчення перепаленої глини розмірами 1,8×0,95 м, окремі зі шматків були старанно вигладжені. У заповненні житла знайдено кам'яну зернотерку, глиняні тягарці та пряслиця, два скупчення кераміки, а також крем'яні та кістяні знаряддя [Kowalczyk, 1956, s. 33–35]. На цьому ж поселенні зафіксовано ще низку таких об'єктів, дуже подібних між собою. Скупчення обмазки мало вигляд прямокутника площею 20 м², орієнтовані по лінії південний захід – північний схід. Залишків вогнищ не виявлено [Gumiński, 1989, s. 22, 24].

Такі глиняні споруди відомі й у східній групі КЛП із території Польщі. Деякі з них дають більше уявлення про особливості конструкцій такого типу. Так, на поселенні в Анджейові 2 в аналогічному об'єкті (№ 1) по периметру зафіксовано 30 стовпових ям. Встановлено, що стовпи діаметрами 40 см вкладали в задалегідь викопану яму глибиною до 80 см, а згодом обкладали та втрамбовували глиною і камінням. Площа прямокутноподібної споруди становила 20–25 м². У її заповненні майже не було знахідок. Каркас іншої будівлі (об'єкта № 2) цього ж поселення складався з 8 стовпів, а завали глини від стін були слабо перепалені й займали площу близько 22 м². Цікавий у конструктивному плані об'єкт № 3 площею 20 м². У центральній частині скупчення обмазки виявлено сліди від масивного стовпа, вкопаного на глибину 0,8 м і міцно утрамбованого глиною та камінням. Імовірно він був центральним, на якому трималася стріха [Pelisiak, 2001, s. 191]. Подібною є житлова споруда (об'єкт № 1) із Доброня 1, збудована із 30 стовпів, стіни якої переплетені гілками, згодом обмазані глиною, до якої часто додавали дрібне каміння. Двосхилий дах тримався на чотирьох більших стовпах, що розміщувалися на кутах споруди. Зафіксовано цікаву деталь – окремі стовпи могли міняти, а будинок добудовувати [Pelisiak, 2003, s. 99–100]. У більшості жител відсутні вогнища чи печі. Одне з таких вогнищ відкритого типу знайдено у споруді на поселенні Пташківці 3. У центральній частині об'єкта було заглиблення лінзоподібної в перерізі форми, розмірами 1,3×0,8 м, глибиною 0,4 м. У його заповненні знайдено шматки глини та значну кількість вугликів [Pelisiak, 2003, s. 105].

Наближена аналогія до виявлених жител із Лисівки та Жупана, яка дає уявлення про завал стін, – глиняна споруда (скупчення № 3) з Аннополя 1 на Поозер'ї Гостинським. Вона мала прямокутну форму, розміри – 7×5 м, по периметру якої було вкопано 17 стовпів. Дослідники пам'ятки спостерегли, що частина північно-східної стіни осунулася, а інша – впала назовні [Papiernik, Rybicka, 2002, s. 17, рис. 5; 13; Rybicka, 2004, s. 175, рис. 122].

Рис. 5. Которини III 2010. Розкоп 1. Сліди житлових та господарських об'єктів

Fig. 5. Kotoryny III 2010. Excavation area 1. Traces of dwellings and household constructions

Традиція спорудження хат із глиняними стінами у КЛП з'являється на її ранньому етапі – у сарновській фазі. На Низовині Польській, Куявах, Поозерю Гостинським аналогічну техніку будівництва використовували аж до кінцевої баденської фази. Глиняні житла можна побачити і в інших регіонах, зайнятих східною та південно-східною групами КЛП. Використання цієї сировини для ущільнення стін стверджено в горизонті південно-західнобалтійської КЛП, на Холмщині й Великопольщі, а також у Центральній Польщі та Малопольщі. Це може свідчити про те, що ідея конструкції такого типу будинків викристалізувалася у КЛП, незалежно від їхньої наявності в ТК [Wiklak, 1986, s. 78; 1990, s. 118; Шцібор, 1994, с. 36; Rybicka, 2004, s. 201; 2008, s. 489]. Зрештою, на пограничних поселеннях ТК із КЛП маємо дуже мало даних про подібні конструкції. Виняток становить скупчення глини з Курганів-Дубової, розкопаної 2015 р., що займало площу 3×5 м і складалося з роздрібнених, місцями погано випалених шматків. Дослідники трактують цей об'єкт як залишки стіни одноповерхового житла [Дяченко, 2016, с. 25–29].

У цьому контексті потрібно зазначити, що лише західнобузькі поселення Зимне та Городок, порівняно з іншими, дають житла у вигляді скупчень потужних брил обмазки, що могли мати певну будівельну специфіку.

У плані вивчення житлових споруд результативними були розкопки на поселенні КЛП у **Которинах** на правобережжі Дністра. Щоправда, від цих хат залишилися лише сліди від стовпових ям, тому зараз важко сказати, чи до ущільнення їхніх стін застосовували глину, чи вони мали інший склад.

Одна з житлових споруд (розкоп № 1) була прямокутної форми, розмірами 2,7×5,2 м, орієнтована по лінії північний захід – південний схід. Основу стін утворювали 11 стовпових ям діаметрами 15–32 см, глибиною 6–30 см. Із західної сторони вони були вкопані парами по двоє на відстані 1,5 м одна від одної. Поряд стояли стовпи, які могли мати допоміжну функцію. Площа споруди становить близько 14 м².

Поблизу неї розміщувалися щонайменше три господарські ями (об'єкти № 21, 25, 26) та вогнище № 4 із глиняною основою [Navinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, s. 272, рис. 25] (рис. 5; 6).

Ще одну наземну споруду зафіксовано в розкопі № 2, на глибині 60 см від денної поверхні. На рівні материка зафіксовано 9 слідів від стовпових ям округлої у плані форми, діаметрами 20–50 см, глибиною до 20 см. Вони розташовувалися за 1,5–2 м одна від одної та

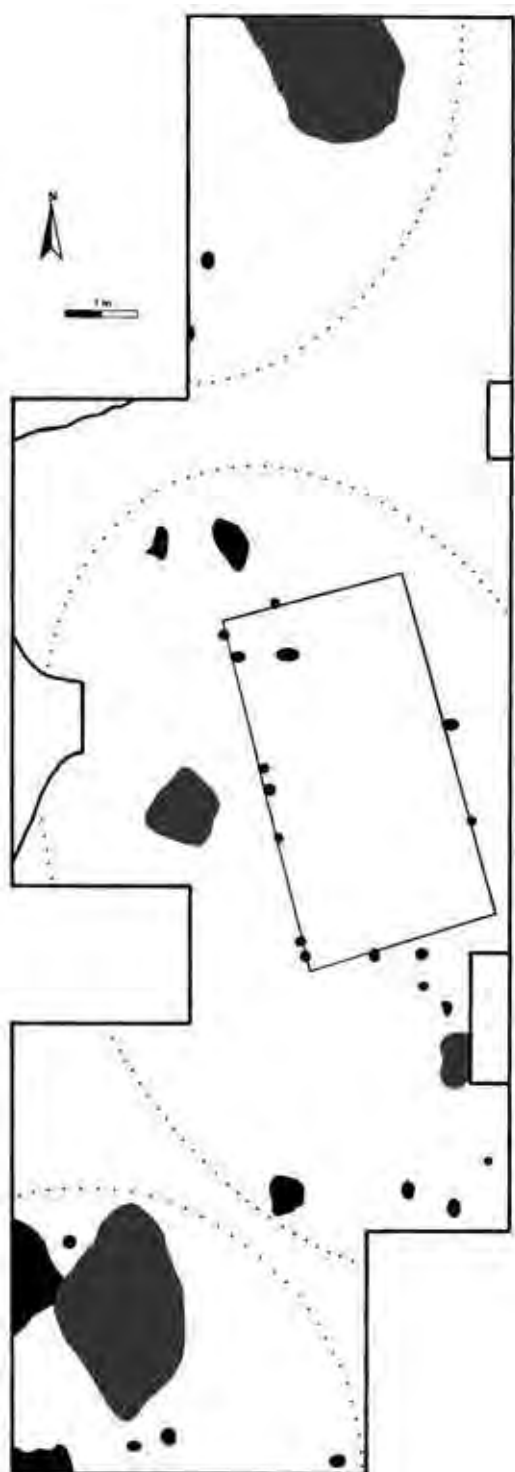

Рис. 6. Которини III 2010. Розкоп 1. Наземна споруда і виділення окремих дворів (за Havinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, рис. 25)

Fig. 6. Kotoryny III 2010. Excavation area 1. Ground construction and distinguishing of separate yards (by Havinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, рис. 25)

утворювали кут споруди чотирикутної форми, орієнтованої на північний схід. У межах стовпів не зафіксовано слідів від вогнища. Поряд – кілька господарських ям [Havinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, s. 272, рис. 26] (рис. 7).

Такі наземні будівлі М. Пелещишин виявив у Таданях на Західному Бузі. Вони виділялися гумусованим заповненням на тлі материкової глини червонуватого кольору. Так, житло № 1 було прямокутноподібної форми із заокругленими кутами, розмірами 5,5×4 м. Сліди від хати № 2 мали видовжено-овальну форму гумусованого заповнення розмірами 8×4 м. Плями від споруд № 3–6 у плані були видовжено-овальної та неправильної округлої форм, діаметрами 6–8 м. Не від усіх будівель збереглися сліди від стовпів, за винятком двох. На думку М. Пелещишина, більшість із них була вкопана у верхній м'який шар ґрунту, тому не збереглася [Пелещишин, 1995, с. 67].

Часто на стабільних поселеннях КЛП не фіксується решток житлових споруд, але це не є чимось незвичним чи свідченням того, що їх там не було. Представники КЛП володіли різними будівельними техніками, які давали змогу споруджувати такі житла. До прикладу, стовпи могли ставити на дерев'яну колоду-фундамент чи навіть застосовувати зрубну конструкцію [Kulczycka-Leciejewiczowa, 2002, s. 62]. Чимало стовпових жител, подібних до которинських, знаходимо як у південно-східній, так і у східній групі КЛП із території Польщі впродовж усього хронологічного періоду. Вони мають певні стандарти: прямокутна або трапеціподібна у плані форма, їхня площа в межах 15, 30, 60 м², із переважанням другого показника. Серед пам'яток із такими житловими приміщеннями можна назвати: Бялобжеги, Сарново 1А, Пшибрановек 43, Тарково 50, Єзуїтська Струга 17, Глінкі 7, Нарково 9, Вількостово 23/24, Глагів-Нососіці, Петровіці Велькі й ін. В окремих із них фіксуються вогнища, викладені камінням чи з глиняною банею [Kulczycka-Leciejewiczowa, 1993, s. 127–129; Rzepecki, 2004, s. 109, рис. 41–42]. Важливо, що існують поселення, на яких

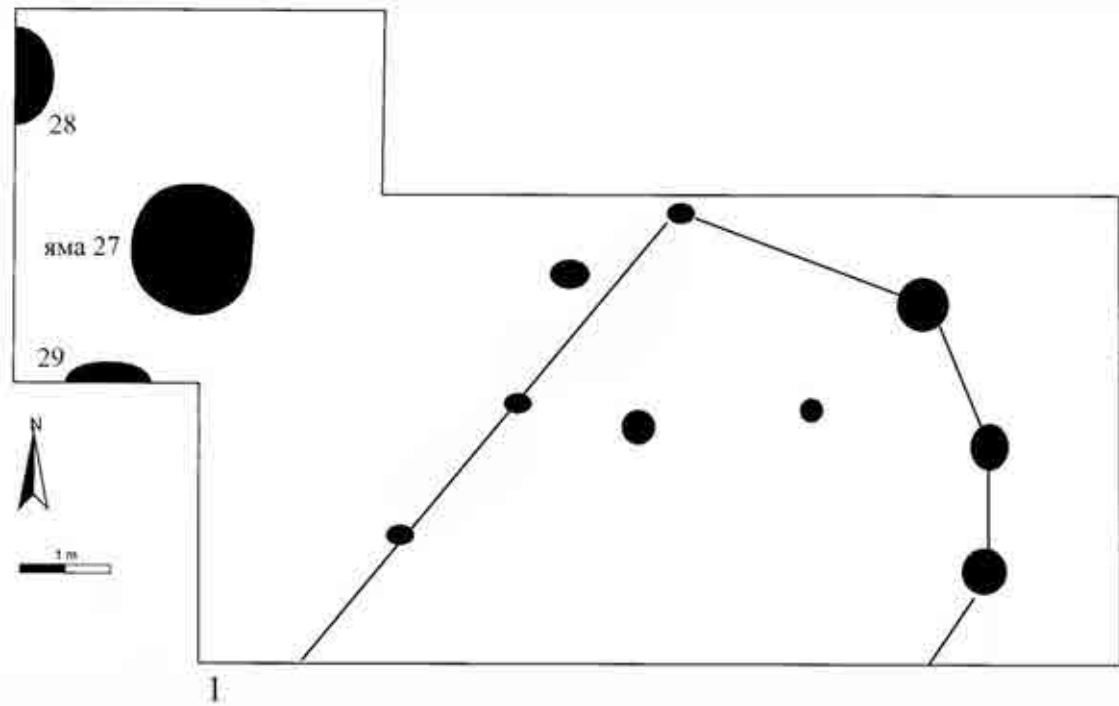

Рис. 7. Которини III 2010. Розкоп 2. Житлова наземна споруда в оточенні господарських ям
Fig. 7. Kotoryny III 2010. Excavation area 2. Ground dwelling construction surrounded by storage pits

фіксуються звичайні житла стовпової конструкції, а також будівлі з використанням глини. Такий приклад – споруди на пам'ятці Опатовіці 42 на Куявах у Польщі. Ці дві хати розміщувалися практично на одному й тому ж місці, але мали різні розміри та просторову орієнтацію. Спершу була збудована хата зі стовпів, а згодом на її місці виникла глиняна споруда. Старша хата мала багатокутну у плані форму, площу 35 м², а її конструкція складалася із 12 колод, розташованих за 1–4 м одна від одної. Пребудована глиняна будівля мала у плані форму трапеції площею близько 90 м², а її дно було заглиблене на 20–30 см від рівня виявлення. Від неї залишилося скупчення перепаленої обмазки зі слідами відбитків пруття. Особливу роль відігравала східна частина цього помешкання, де зафіксовано нагромадження частин посуду, значної кількості пряслиць, а також виробів та відходів із кременю і каменю [Koško, Szmyt, 2015, s. 187, 189, 191, гус. 3; 5; 7], як і у випадку жител із Винник-Жупану та Лежниць.

Оборонні конструкції. Поселення південно-східної групи КЛП, особливо в районах, наближених до ТК, відзначаються височинною локалізацією. Основані у важкодоступних місцях, природно оборонних, які в пізніші часи часто були вигідними пунктами для давньоруських городищ (Малі Грибовичі, Которини, Винники-Жупан, Львів-Високий Замок, Потелич та ін.). У науковій літературі існує думка, що така топографія поселень зумовлена кліматичними умовами та способом ведення господарства [Kruk, 1973, s. 122, 177–179, 186, 187]. Проте дослідження останніх років у Винниках, на г. Лисівка, можуть доповнити це твердження.

Гора Лисівка у плані має вигляд трикутника зі стрімкими схилами, а з доступної західної сторони захищена ровом, сліди якого простежуються і сьогодні. Вперше про оборонність цього поселення писав М. Пелешишин, зробивши 1963 р. перетин рову невеликою траншеєю. Дослідник зазначив, що рів простежується невиразно, глибиною 0,7 м і шириною близько 1 м. Його стінки поступово звужені до середини, а в темному заповненні виявлено шматки обмазки, уламки кераміки та глиняне пряслице КЛП. Микола Пелешишин пише, що поверх рову був вал, який сьогодні простежується на висоту 0,8–1 м, і припускає, що вздовж нього могла проходити «якась дерев'яна загорожа» [Пелешишин, 1994, с. 11–12; Гавінський, 2012, рис. 1, П].

Цей рів прокопаний із західної сторони поселення, поперек гори, на довжину близько 80 м, який у південному напрямку має дугоподібний вигин. Він закладений у місці, де рівна ділянка гори починає різко понижуватися. Так, завдяки рову на вході до поселення утворено різкий перепад висоти в 1,5–2 м, а в південній частині й до 3 м. Це не потребувало зусиль для насипання валу, стратиграфію якого так і не було зафіксовано. У 2021 р. траншеєю, розмірами 17×2 м, зроблено перетин рову, а також розкрито площу з обох сторін від нього з метою ствердження можливості додаткових конструкцій. Встановлено, що рів на сьогодні простежується у вигляді невеликого лінзоподібного заглиблення, шириною 2,5 м і глибиною 0,3 м. У перерізі він коритоподібної форми, з пологими стінками, рівним дном, шириною 0,8 м, глибиною 0,6 м від рівня фіксації, або 1,2 м від денної поверхні. Його дно прокопано крізь кам'яний щит гори, товщиною 20–30 см до рівня піску. Східна стінка рову досить гостра, нахилена під кутом 45°. За 5 м на схід від рову, на краю підвищеної площини гори, паралельно до нього проходила лінія стовпів, укопаних поряд один з одним. Дослідження цього частоколу продовжилися 2022 р. [Гавінський, Яковичина, Рибіцька, 2022, с. 21] (рис. 8). Над ровом було закладено розкоп розмірами 4×5 м. Чіткі контури решток частоколу зафіксовано на глибині 0,9 м від денної поверхні. Це була смуга гумусованого ґрунту чорного кольору, шириною 0,3–0,38 м, яка чітко виділялася серед коричневого материка. Вона проходила рівною лінією, а в південному напрямку робила плавний вигин паралельно рову. Зробивши серію поперечних і повздовжніх перетинів, вдалося встановити деякі конструктивні особливості цього об'єкта. Це – ровик із прямими стінками та рівним дном, глибиною до 0,5 м. У нього поряд одну до одної вставляли колоди. Ті, що були більші в діаметрі за ширину ровика, вбивали, від чого помітні чіткі сліди по його контурах. Окремі стовпи мали загострені кінці, помітні в перерізі.

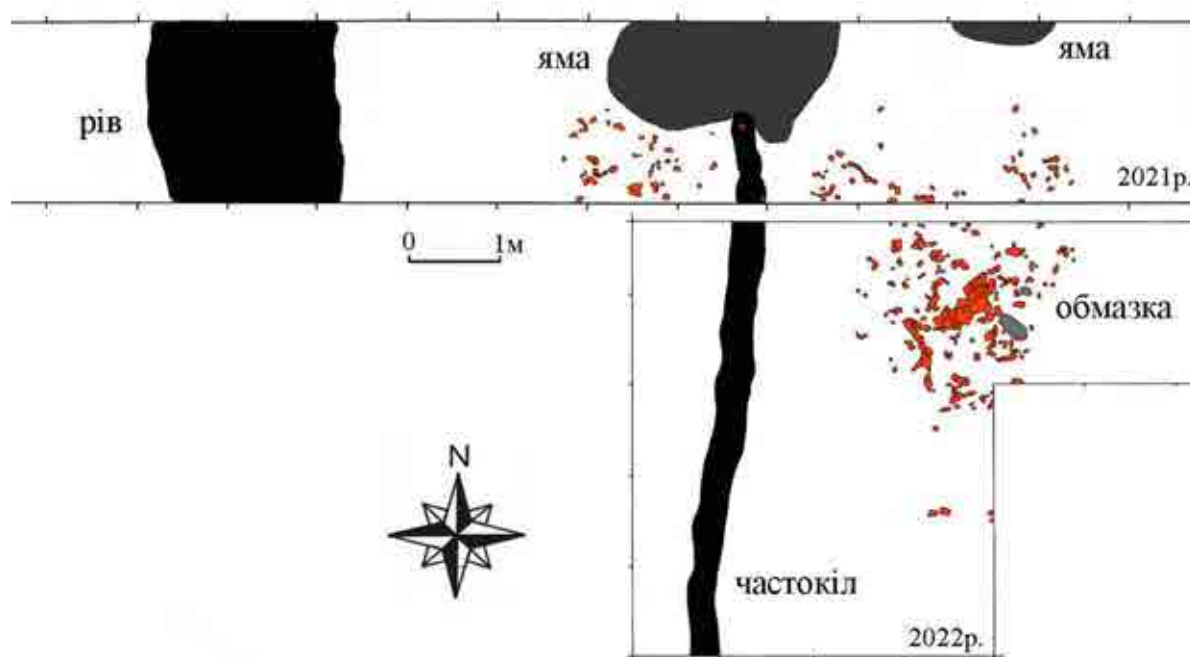

Рис. 8. Винники-Лисівка. Сліди рову та частоколу
 Fig. 8. Vynnyky-Lysivka. Traces of ditch and palisade

Поряд із цим об'єктом зафіксовано скупчення глиняної обмазки шаром завтовшки 10 см, перемішаної з чималою кількістю дрібного деревного вугілля. Її випал нерівномірний, в окремих місцях міцний і має цеглястий колір, в інших – дуже слабкий, деякі фрагменти глини ледь помітні серед заповнення ґрунту. Здебільша це були потужні брили глини зі слідами додаткового накладання шарів. Вона лежала заглаженою стороною назовні, а зі середини окремі із шматків містили відбитки колод, діаметрами до 20 см. Простір навколо частоколу не забудовано. Попередньо можна припустити, що виявлене скупчення обмазки – рештки глини, якою обмазували частокіл для його зміцнення й заповнення щілин у ньому [Гавінський, Яковишина, Рибіцька, 2022, с. 21].

Так, це була добре продумана складна інженерна конструкція з використанням природних топографічних переваг г. Лисівки із застосуванням штучних перешкод у вигляді глибокого рову та дерев'яного частоколу, які разом становили стіну висотою до 3–4 м.

Для представників КЛП будувати укріплення навколо своїх селищ не було чимось новим. Такі вміння відомі в Карпато-Дунайському басейні Центральної Європи ще з раннього неоліту. Існують різні фортифікаційні системи, які поєднують рови, вали та палісади [Конопля, 2009, с. 170, 172]. Окремі факти укріплених поселень маємо в маліцькій (Заліски [Bandriwski, 2004, s. 89–90; Бандрівський, Крушельницька, 2002, с. 441–442]) та волино-люблінській (Броноціци [Kruk, Milisauskas, 1981, s. 66, 73, рис. 5, I]) культурах.

Що стосується КЛП, то чи не єдина найближча пам'ятка, з якою можна проводити паралелі до укріплень у Винниках-Лисівці, – це Стричовіці на південному сході Польщі. Вона розташована на лесовій височині, поміж двома допливами р. Кам'янка, висотою 50 м над її рівнем. Займає плаский гребінь вершини, зі стрімкими південним і південно-західним схилами, більш пологими північним та північно-західним. Серією шурфів і траншей встановлено, що рів закладений із північної сторони, проходив дугою, довжиною у 260 м. В одному з місць він переривався, можливо, саме тут і був в'їзд на поселення. Переріз рову в кількох місцях ствердив його приблизно однаковий профіль. Це був потужний об'єкт, який складався із двох трапецієподібних заглиблень. Ширина рову у верхній частині становила

4,4 м, у нижній – 0,6 м, глибина – 2–3 м. Верхня трапеція шириною відповідно зверху і знизу – 4,4 м і 1,8–2 м, натомість її продовження, нижня трапеція – 1 м і 0,6 м. У деяких стінках рову були вкопані ніші, розмірами 2,4×0,5–0,6 м. Заповнення рову містить складну пошарову стратиграфію, яка дає змогу припускати, що існував і вал, облицьований камінням, принесеним ззовні [Uzarowicz-Chmielewska, 1982, s. 246, 247, 262, рис. 2–9].

Значно дальші аналогії наявні в Німеччині над Райном, у Нижній Саксонії, де трапляються поселення КЛП, укріплені системою ровів, валів і палісадів: Баусбербург, Уртміц, Міхельсберг [Uzarowicz-Chmielewska, 1982, s. 264]. Чимало укріплених поселень КЛП відомі з теренів Моравії: Біловіці, Глинсько, Гласніца, Ставеніца й ін. Важливо, що на окремих із них, окрім валів і ровів, фіксуються палісади, інколи зміцненні камінням та глиною [Šmíd, 2017, p. 51–61].

У південно-східній групі КЛП низка укріплених поселень відома з терену Західної Малополющі, щоправда, вони мають пізню лійчасто-баденську хронологію. Зокрема, рів у Бронціцах оточував терен на лагідному схилі площею близько 4,6 га. Він мав ширину 4 м і глибину 1–1,5 м, у перерізі наближений до трапеції. До КЛП зарахований ще один (ділянка В), шириною 8,5, глибиною 3,5–4 м, з овальним перерізом. Поряд додаткових конструкцій не зафіксовано [Kruk, Milisauskas, 1981, s. 75, рис. 5, III]. У басейні р. Среняви під час рятівних досліджень виявлено кілька поселень КЛП з оборонними конструкціями. Переважно селища локалізовані на краю плато з гострими схилами, а з доступної сторони захищені штучними перешкодами у вигляді рову й частоколу, що майже ідентично Лисівці: Гняздовіці, Мархоціці, Муничковіці. Хоча окремі з них розташовані на незахищених ділянках, як наприклад Мехув, навколо мису прокопано рів і встановлено палісад [Przybyła, 2020, p. 177–189]. Важливо зазначити, що ці поселення, як і Бронціци, розміщені на пограничній зоні з баденською культурою, що, ймовірно, й диктувало їхню оборонність [Przybyła, 2020, p. 177–189]. Водночас М. Пшибила висуває й інші версії появи такої значної кількості городищ у КЛП: загроза перед населенням культури шнурової кераміки та кулястих амфор; контроль солеварних районів [Przybyła, 2020, p. 190–192].

У випадку південно-східного пограниччя КЛП, то, напевне, вирішальний вплив на вибір важкодоступних місць для проживання мала неспокійна ситуація у східних сусідів. Адже дослідники відзначають, що у ТК постійно відбувалися внутрішні міграції населення, окремі общини з яких були досить експансійними. Ці процеси впливали на зникнення старих і появу нових груп. Під такою загрозою люди споруджували оборонні поселення або навіть ховалися під землею, як у печері Вертеба, що служила прихистком для кількох поколінь ТК. На пізньому етапі ТК кількість укріплених поселень зростала. І бринзенська, і кошиловецька групи селилися у важкодоступних місцях, на окремих із яких зафіксовані оборонні об'єкти [Збенович, 1974, 18, 20, 22–25; 1975, с. 36–39; Круц, 1977, с. 111–114; Маркевич, 1981, с. 72–74; Дергачев, 2007, с. 36–37, табл. 2; Ткачук, Фурманек, 2011, с. 74–79]. Очевидно, про це було відомо й представникам КЛП і вони з обережністю заселялися в цій пограничній зоні з ТК, обираючи для свого проживання важкодоступні рельєфи.

На прикордонних теренах із КЛП найбільш ранніми (етап VI–VII) укріпленими трипільськими поселеннями є Більшівці, ур. Костел [Ткачук, Фурманек, 2011, с. 76; Ткачук, 2018, с. 69] та Бодаки [Скаун и др., 2012, с. 216; Скаун, 2004, с. 58], а хронологічно наближеним до поселення Винники-Лисівка – Мирогоща. Воно розташоване на краю плато, над заплавою р. Іква. Кільцеподібний рів фіксується на денній поверхні, який виділяється темно-гумусованим заповненням на фоні сірого суглинку у вигляді пасма, шириною 5,2–5,6 м. Він досить глибокий – 2,24 м від рівня виявлення. У перерізі овальної форми із звуженими стінками округлого дна, шириною близько 1 м. Згідно з лабораторними датами, зразки з рову датуються в межах 3350–3000 ВС, а керамічний матеріал має подібності із групою Троянів [Vertelecky, Bardetsky, 2018, s. 117–124; Бардецький, Вертелецький, 2018; Przybyła, 2019].

Очевидним є факт, що у КЛП таки існувала традиція укріплювати поселення. На прикладі Винник-Лисівки можна стверджувати, що час появи таких фортифікацій у південно-східній групі сягає щонайменше класичного етапу цієї культури – з 3500 ВС.

Абсолютне датування. Важливий здобуток нових досліджень КЛП зазначеного регіону – отримання серії радіовуглецевих датувань із поселень Которини, Винники-Лисівка, Винники-Жупан, синхронних трипільських поселень Новомалин-Подобанка, Кургани-Дубова, Голишів, Гордінешти й ін.

З поселення Винники-Лисівка маємо два радіовуглецеві визначення зразків із румовища обмазки та чотири – з ям 2013 р. і 2019 р. Їх виконано в лабораторіях м. Познань (Польща) та м. Упсала (Швеція). Перша з дат зафіксована з вугілля, відібраного зі скупчення добре випаленої обмазки. Отриманий результат досить несподіваний – Poz-100852 126.46±0.39 рМС, що для ймовірності 68,2 % становить 1980.64–1981.8 AD, а для 95,4 % – 1959.14–1981.9 AD. Тобто маємо справу з повторним випаленням цього зразка або з потраплянням вугілля від сучасного вогнища, яке горіло над цим об'єктом.

Інша дата теж стосується глиняної споруди і зафіксована з кістки тварини. Вона становить Poz-84778 4370±35 BP, що по калібрації для ймовірності 68,2 % дає результат 3016–2919 ВС, а для 95,4 % – 3092–2905 ВС [Diachenko et al., 2019, p. 29]. Таке датування теж певною мірою дискусійне, оскільки дає змоги віднести поселення на г. Лисівка до фінального етапу розвитку культури, а це суперечить стилістиці тут виявленої імпортової трипільської кераміки. Серед неї немає виражених ознак групи гордінешти, яка чітко фіксується на сусідній горі Жупан у Городку над Бугом чи в Зимному [Rybicka, Hawinskyj, Wiśas..., 2017, s. 22–23; Позіховський, 2019; Hawinskyj, Rybicka, 2021, s. 40].

Інші чотири дати зафіксовані зі зразків кісток тварин, відібраних із господарських ям, майже збігаються: Poz-111073 4650±35 BP, що для ймовірності 68,2 % становить 3506–3368 ВС, а для 95,4 % – 3516–3365 ВС; 4566±34 BP (Ua-68160) – 3368–3119 calBC (68,2 %), 3487–3102 calBC (95,4 %); 4639±33 BP (Ua-68162) – 3498–3367 calBC (68,2 %), 3516–3360 calBC (95,4 %); 4660±33 BP (Ua-68163) – 3509–3371 (68,2 %), 3518–3367 calBC (95,4 %) [Hawinskyj, Rybicka, 2021, s. 41; Hawinskyj, Rybicka, Król, 2021, s. 16]. Таке датування відповідає стилістиці кераміки, виявленої в заповненнях цих об'єктів. Подібною є кераміка з інших частин пам'ятки, а також із згаданого скупчення обмазки. Представлена серія дат дає можливість розмістити поселення Винники-Лисівка в межі 3500–3350 ВС, що відповідає класичному етапу південно-східної групи КЛП [Włodarczak 2006, s. 58, ryc. 18].

Найбільша серія радіовуглецевих датувань для пам'яток КЛП із теренів України належить поселенню Которини – 13 визначень, 12 з яких виконані зі зразків деревного вугілля, 1 – з кістки тварини [Hawinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, s. 266–269]. Потрібно зазначити, що всі зразки відібрані з об'єктів. Отримані результати не були такими однозначними. Є кілька дат із досить ранньою хронологією, яка не відповідає КЛП, зокрема з об'єктів № 27 і № 15, що мають досить широкі показники – 4940–3960 ВС. Можна припустити, що маємо справу з перевідкладеними зразками вугілля, яке могло належати горизонту маліцької культури, окремі фрагменти кераміки якої тут було знайдено.

Інша група результатів відповідає хронології КЛП. Цікава дата зі стовпової ями № 26. Вона становить 5090±140 BP, яка після калібрації, при ймовірності 68,2 % дає цифру 4030–3700 ВС, що відповідає раннім етапам як низовинним, так і лесовим поселенням КЛП. У цьому контексті особливо цікаве датування для зразків, взятих з об'єктів № 4 і № 26. У першому випадку одержано результат 4890±100 BP, що після калібрації при ймовірності 68,2 % становить 3800–3520 ВС. Другий результат показав цифру 4845±35 BP, яка після калібрації при ймовірності 68,2 % відповідає періоду 3700–3530 ВС. Показники цих означень наближені, а в заповненні вказаних об'єктів знайдено кераміку з досить ранніми стилістичними ознаками, які цілком можуть відповідати такій ранній хронології поселення Которини.

Досить добре датована яма № 27. Стратиграфічні спостереження вказували, що вона була засипана вже незабаром, а окремі фрагменти однієї посудин залягали на різних глибинах. Відібрано два зразки: один – із деревного вугілля, другий – із кістки тварини з верхньої і нижньої частини ями. Аналізи, проведені в різних лабораторіях, показали цифру 4630 ± 90 ВР, яка при ймовірності 68,2 % дає результат 3630–3130 ВС і 4620 ± 70 ВР, що після калібрації становить 3520–3130 ВС [Havinskyj, Pasterkiewicz, 2013, s. 90]. До цього «класичного» горизонту можна також віднести й означення зі стовпової ями № 32 4690 ± 1100 ВР, що при ймовірності 68,2 % становить 3640–3360 ВС.

Результати, одержані для об'єктів № 4а, 15, 17 та стовпової ями № 28, відрізняються від наведених і відповідають останнім століттям IV тис. ВС, початкам і середині III тис. ВС: 3350–2900 ВС, 3350–2450 ВС, 3100–2550 ВС та 2900–2450 ВС, що можуть пов'язуватися з керамікою з ознаками пізнього етапу баденського стилю [Havinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, s. 269].

Досить інтригуючим виявився результат, отриманий зі зразка вугілля, взятого з основи валу княжого періоду – 4520 ± 700 ВР, який при ймовірності 92,7 % становить 3400–2900 ВС. У контексті останніх досліджень виникає питання: чи був тут раніший енеолітичний насип, чи цей зразок потрапив сюди механічним способом під час спорудження основного насипу?

Так, поселення в Которинах можна датувати двома фазами: 3700/3600–3500/3300 ВС та кінемом IV тис. до н. е. [Havinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, s. 270].

Особливо важливі лабораторні результати одержано для пам'ятки Винники на г. Жупан, що дали змогу хронологічно розділити поселення КЛП і ТК. Першими сигналом для такого розмежування стала фіксація 2019 р. ями ТК, яка перерізала яму КЛП. Для об'єктів ТК отримано два означення Poz-94779 4430 ± 35 ВР, що для ймовірності 95,4 % становить 3328–2929 ВС [Diachenko et al., 2019, s. 29], і Poz-111074 4545 ± 35 ВР, що для ймовірності 68,2 % становить 3364–3120 ВС, а для 95,4 % – 3367–3103 ВС [Havinskyj, Rybicka, 2021, s. 40]. Ця хронологія відповідає фінальному етапу трипільської культури групи гордінешти, яка припадає на останні століття IV ВС. Натомість для КЛП дата $4620,35$ ВР при ймовірності 95,4 % становить 3516–3343 ВС [Вертелецький, Гавінський, Рибіцька, 2023, с. 160, рис. 18; 19], що відповідає класичному етапу південно-східної групи КЛП. Тобто, різниця між існуванням цих поселень – 200–300 років. Таке пізнє датування як на Жупані, отримано зі стилістично подібної пізньотрипільської пам'ятки Голишів на Волині: 3330–3010 ВС і 3095–2925 ВС [Harper et al., 2021], а також топонімно із пам'ятки Гордінешти: 3300–2900 ВС [Rybicka et al., 2019–2020, p. 98; Król, Rybicka, 2022, s. 13, tabl. 1; 2023, p. 28, fig. 3]. Відносна хронологія таких пам'яток, як Жупан та Голишів, може вкладатися в час 3100–2900 ВС [Pozikhovskij, 2019, p. 34, 35; Позіховський, Гавінський, 2021, с. 12]. У зв'язку з цим виникає питання: чи такі пізньотрипільські поселення, як Голишів, Винники-Жупан, окремі знахідки в Глинянах і Завишні, є свідченням переміщення окремих груп населення з материнських територій, чи спробою освоєння нового простору ще зайнятого або вже вільного від КЛП?

Контакти. За останнє десятиліття абсолютно змінилося уявлення про взаємостосунки між КЛП і ТК, які яскраво виявляються на теренах Західної Волині. У ТК тут усе частіше фіксуються «імпорти» КЛП з ознаками синкретичності. Інколи ці предмети виявлені на поверхні чи в культурному шарі трипільських поселень, але значна їхня кількість на різних пам'ятках унеможливорює випадковості й належності до інших хронологічних горизонтів. Вперше на такі знахідки звернув увагу М. Пелешишин [Пелешишин, 1997, с. 109–110], але згодом, завдяки дослідженням О. Позіховського, ареал цих предметів значно розширився і набув певного територіально-хронологічного окреслення в межах сучасних міст Дубно й Остріг [Pasterkiewicz et al., 2013]. Найчастішими знахідками є черпаки з ручками *ansa lunata*, які мають специфічну сферичну форму й особливий орнамент, нетиповий для КЛП: Розваж, Межиріч, Нараїв 3, Острог-Земан, Хорів I, II, IV, Костянець, Вельбівне, Бродів, Стеблівка, Стовець, Новомалин-Подобанка, Кургани-Дубова та ін. [Гавінський, Яковишина, 2022,

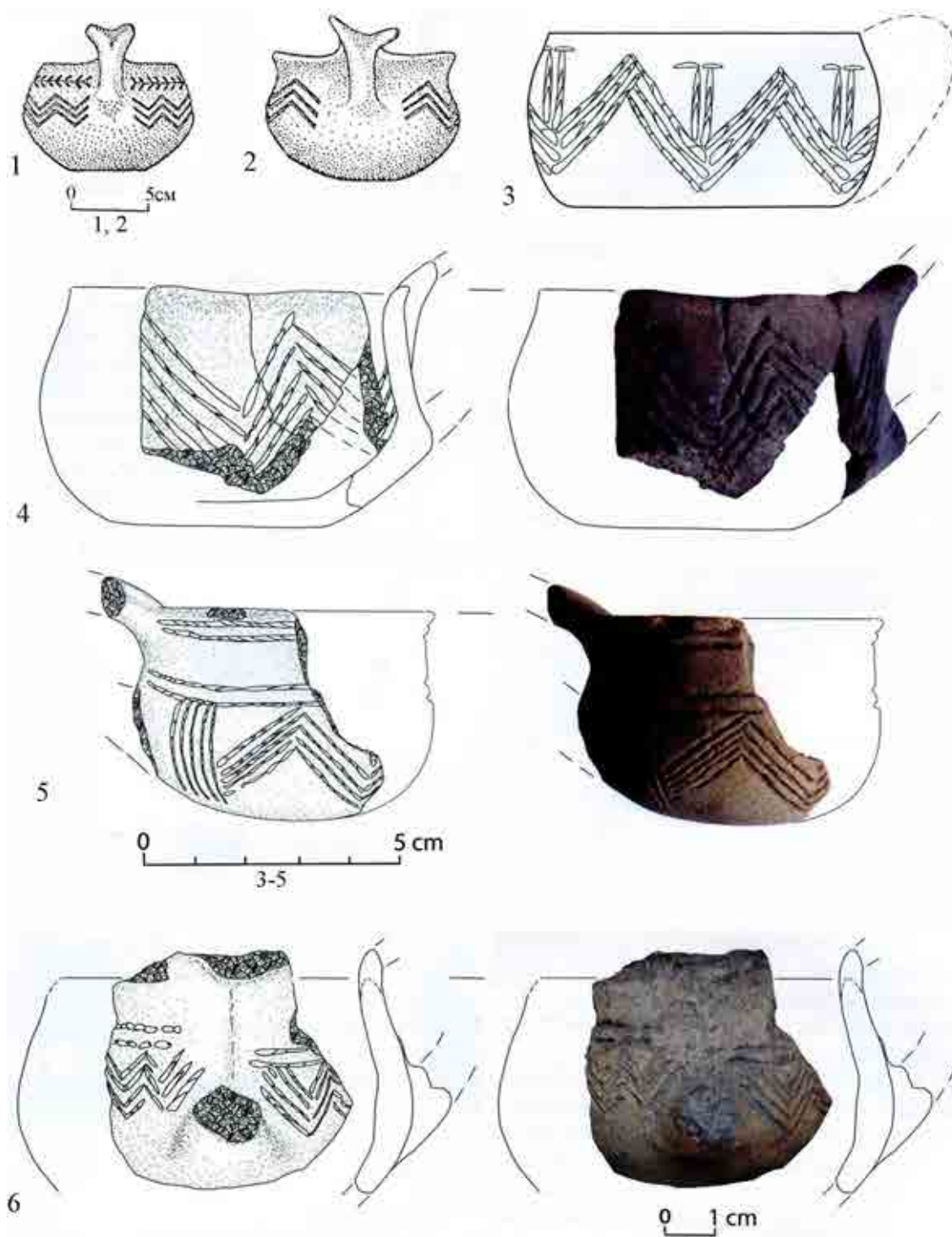

Рис. 9. Черпаки в стилі культури лійчастого посуду на трипільських поселеннях: 1, 2 – Костянець-Горби (за: Пелецишин, 1997, рис. 37), 3 – Вельбівне, 4 – Бродів, 5 – Межиріч-Вигін Ферми, 6 – Стеблівка (за Pasterkiewicz W, Pozikhovski A., Rybicka..., 2013, рис. 4; 14: 1; 16: 1; 25: 1)
 Fig. 9. Ladles in a style of Funnelbeaker culture on the Trypillian settlements: 1, 2 – Kostianets-Horby (by: Пелецишин, 1997, fig. 37), 3 – Velbivne, 4 – Brodiv, 5 – Mezhyrich-Vygin Fermy, 6 – Steblivka (by Pasterkiewicz W, Pozikhovski A., Rybicka..., 2013, рис. 4; 14: 1; 16: 1; 25: 1)

рис. 60–79] (рис. 9). Ось як про них писав М. Пелещишин: «Описані черпаки мають аналогії на західнобузьких поселеннях культури лійчастого посуду (Зимне, Лежниця, Городок над Бугом і ін.) та в глибинних центральноевропейських районах поширення цієї культури. Проте в цілому вони примітивніші на вигляд, склад глиняної маси не такий, як у Західному Побужжі – в ній міститься більша кількість домішки шамоту, ручки черпаків, особливо верхня частина у вигляді крилець, не відзначається симетричністю. Привертає увагу орнамент, який не має аналогій у Західному Побужжі і взагалі на території в межах річки Західного Бугу і Вісли, де виявлено сотні черпаків. Тому можна вважати, що описані черпаки, можливо, й деякі горщики, не занесені безпосередньо із Західного Побужжя, а виготовлені вихідцями із західнобузьких поселень, ймовірно жінками, які ще зберегли в пам'яті форми вживаних там посудин і намагалися їх відтворити. Оскільки жителі пізньотрипільських поселень не користувались черпаками з ручками, то саме їх вони старалися виготовити. Однак деталі орнаменту були призабуті або ж з якихось причин не задовольняли. Можна припустити, ще й інше: ці посудини виготовлені самими трипільцями, які побували на поселеннях культури лійчастого посуду, де вони їм сподобались і, повернувшись додому, виготовляли їх у невеликій кількості. Здається, таке припущення з логічного погляду більш вірогідне. Адже тільки трипільці, не прив'язані до традицій культури лійчастого посуду, могли модифікувати орнамент» [Пелещишин, 1997а, с. 109–110].

Цілком можна погодитися з М. Пелещишином, що для ТК це було запозичення оригінальних посудин, непритаманних їхньому керамічному виробництву. Очевидно, що вони не мали широкого застосування в побуті, швидше були декоративними, оскільки їхня змодельована сферична форма становить труднощі у практичному застосуванні, адже вінця повинні бути розхиленими, як у класичних зразках КЛП. Можна підтримати думку М. Пелещишина в описі багатоорнаментативного черпака з Костянця, «який, можливо, мав святкове призначення, був своєрідною окрасою керамічного комплексу в житлі» [Пелещишин, 1997а, с. 109].

Необхідно зазначити, що такі посудинки трапляються практично на кожному трипільському поселенні в районі сучасних міст Острог і Дубно, а їхня кількість із новими відкриттями щораз зростає. Як уже вказано, ці черпачки з ручкою *ansa lunata* – типові вироби для КЛП, зокрема її південно-східної групи. Щоправда, у ТК вони не є прямими імпортами від КЛП, за винятком окремих екземплярів (Голишів). Тут вони вже набувають власних специфічних ознак: зменшуються в розмірах, більш грубостінні, сферичної форми, притаманної трипільському гончарству, вінця часто нерозхилені, а загнуті до середини. Абсолютно власною традицією стає багатокомпозиційний орнамент у вигляді широкого зигзагу у супроводі горизонтальних і вертикальних ліній. Часто цей орнамент виконаний у техніці ритуння, імітацій шнуру чи т. зв. борозенкового стилю, виконаного предметом із загостреним кінцем і відомого в науковій літературі під назвою *furchenstichkeramik*. Широкий пошук аналогій таким виробам у своїх численних публікаціях здійснила М. Рибіцька [Rybicka, 2015; 2016, 2017; Rybicka, Verteletskyi, 2019–2020], вперше опублікувавши в колективній статті значну колекцію цих черпаків у 2013 р. [Pasterkiewicz et al., 2013].

Аналогії костянецьким черпакам М. Рибіцька віднаходить у постбаденських пам'ятках типу Бошаца (Bošaca) з рисами культури Євішоци, датованих приблизно 3100–2800/700 BC [Rybicka, 2017, s. 58, 60], що дещо пізніше від Костянця. Борозенкова техніка властива південним культурам, зокрема баденській із території Чехії, орнаментативні впливи якої чітко простежуються у КЛП Західної Малополющі, Нижнього Шльонська та Куявах. Подібна стилістика і в матеріалах типу *Vajč-retz-Křepice*, хоча тут немає поєднання шнура, як у деяких волинських зразках. У названих культурах присутні кубки з овальним і пласким дном та розбудованим борозенковим орнаментом. Окремі кубки, морфологічно подібні до виробів з Євішовіц, Лашков, Братислава, Глинсько (Чехія), Войновіци, Радзійов Куявський, Пецкі, які репрезентують старші етапи баденського стилю чи лійчато-баденського горизонту. Подібні

форми є й у баальберзькій культурі. Очевидно, така різноманітність культур і певних груп ускладнює пошуки прямих аналогій [Pasterkiewicz et al., 2013, s. 258] і, напевне, може вказувати лише на територію походження цих посудин. Із цього приводу можна висловити сумнів щодо такої далекої прабатьківщини походження волинських черпаків. На поселеннях ТК вони переважно виступають поряд з іншими матеріалами КЛП, які часто демонструють синкретичність: домішку, тісто, форму, розпис. Зважаючи на це, можна вважати, що ідея черпака у трипільців була запозичена саме від сусідньої КЛП. Інша річ – борозенковий орнамент, який треба розглядати як моду того часу. Щоправда, запозичення набула сама техніка виконання, а композиції розбудованого орнаменту зигзагу з поєднанням інших елементів може вважатися творенням власної мистецької традиції. Адже чим можна пояснити той факт, що від Чехії і Словаччини до Волині немає жодного аналогічного черпака з подібним орнаментом? Як винятки на цьому шляху трапляються окремі предмети, але вони не масові й не складають якоїсь лінії. На території України до таких належить фрагмент посудини, можливо кубка, з Рудник на Дністрі, прикрашений дворядним прокресленим зигзагом, що може тут виступати лише прикладом мотиву орнаменту. Поєднання косих ліній, виконаних у техніці рихлення та борозенок, зафіксовано на двох посудинах із Зимного [Гавінський, Пастеркевіч, 2016, рис. 2, 6, 7]. Подібним є черпак із впливами баденської культури з поселення КЛП Пецкі 1. Щоправда, він орнаментований двома зигзагами у вигляді широких канельованих ліній: меншим під вінцями й основним чотирирядним на корпусі. Комплекс датовано 3350–2550 BC. Зигзаг у поєднанні зі шнуром, що часто фіксується на досліджуваних знахідках, присутній на дзбані із Кучково 5 – 3500–3360 BC [Przybył, 2008, tabl. 2; 2009, s. 221, 227, tabl. 44, 1; 60, 9, 11; 89]. Подібні елементи простежуються й на інших пам'ятках східної групи КЛП [Rybicka, 2004, rys. 100, 65–69, 77; 2008a, fig. 1–2; 7–10]. А в Майдані Новім зигзаг виконаний у техніці округлих штампів [Bronicki, Kadrow, 1987, s. 128, rys. 9, 10], більш типовий для КЛП. Такі кубки з округлим дном, і пласкою основою та аналогічно прикрашені широко представлені в баденській культурі, у найближче розташованих до КЛП районах Словаччини [Horváthová, 2010, obr. 9–11], а на території КЛП кубки з орнаментом типу *furchenstichkeramik* зафіксовано в Модльніці неподалік Кракова [Rybicka, Verteletskyi, 2019–2020, p. 170].

Важко сказати про конкретний час появи таких контактів ТК із півднем. Але можна провести паралелі із КЛП, де міжкультурні відносини розпочалися в районі Західної Малопольщі близько 3650 BC і тривали досить довго, а лійчасто-баденські риси в чистому вигляді починають виступати близько 3350 р. до н. е. [Włodarczak, 2006, s. 34–36, 58; Nowak, 2009, s. 336; Przybył, 2009, s. 139; Zastawny, 2015, s. 144; Brzeska-Zastawna, Zastawny, 2020, p. 314, fig. 9].

Зворотній напрям взаємодій виявляється у вигляді «імпортової» трипільської кераміки на поселеннях КЛП. Більшість цих предметів зафіксовано у прикордонній смузі: Зимне, Грудек, Лежниця, Старий Добровір, Ромош, Малі Грибовичі, Тадані, Винники-Лисівка, Рудники, Которини [Гавінський, Яковишина, 2022, рис. 56] (рис. 12, 13), проте останніми роками їх виявляють щораз далі в західному напрямку поширення КЛП – у районі Жешівського Передгір'я: Сколошов [Rogoziński, 2014, s. 50, fot. 3], Павлосьов [Rybicka, Król, Rogoziński, 2014, s. 240, rys. 68], Янковіци [Dębiec, Dębiec, Pelisiak, 2015, s. 107], а крайніми пунктами є поселення у Верхів'ях Вісли Броночіци та Камінь Лукавський, що за 250 км від найближчих трипільських пам'яток [Kempisty, 1968, s. 377–379, rys. 1; Збеневич, 1976, с. 44]. Як правило, це поодинокі уламки трипільського столового посуду охристого кольору, виготовленого з добре відмудленої глини й міцного випалу, рідко збережений розписний орнамент. До діагностичних предметів належать вінця сферичних мисок і опуклобоких горщиків. Часто їхні загальні ознаки мають широку хронологію й типові для різних груп ТК. Найбільші колекції трипільського начиння походять із бузьких поселень Зимне та Грудек, представлені мальованим столовим посудом і кухонним із шнуровим орнаментом. Низка ознак дає змогу їх віднести до групи бринзени й гордінешти [Щібор, 1994; Позіховський, 2019].

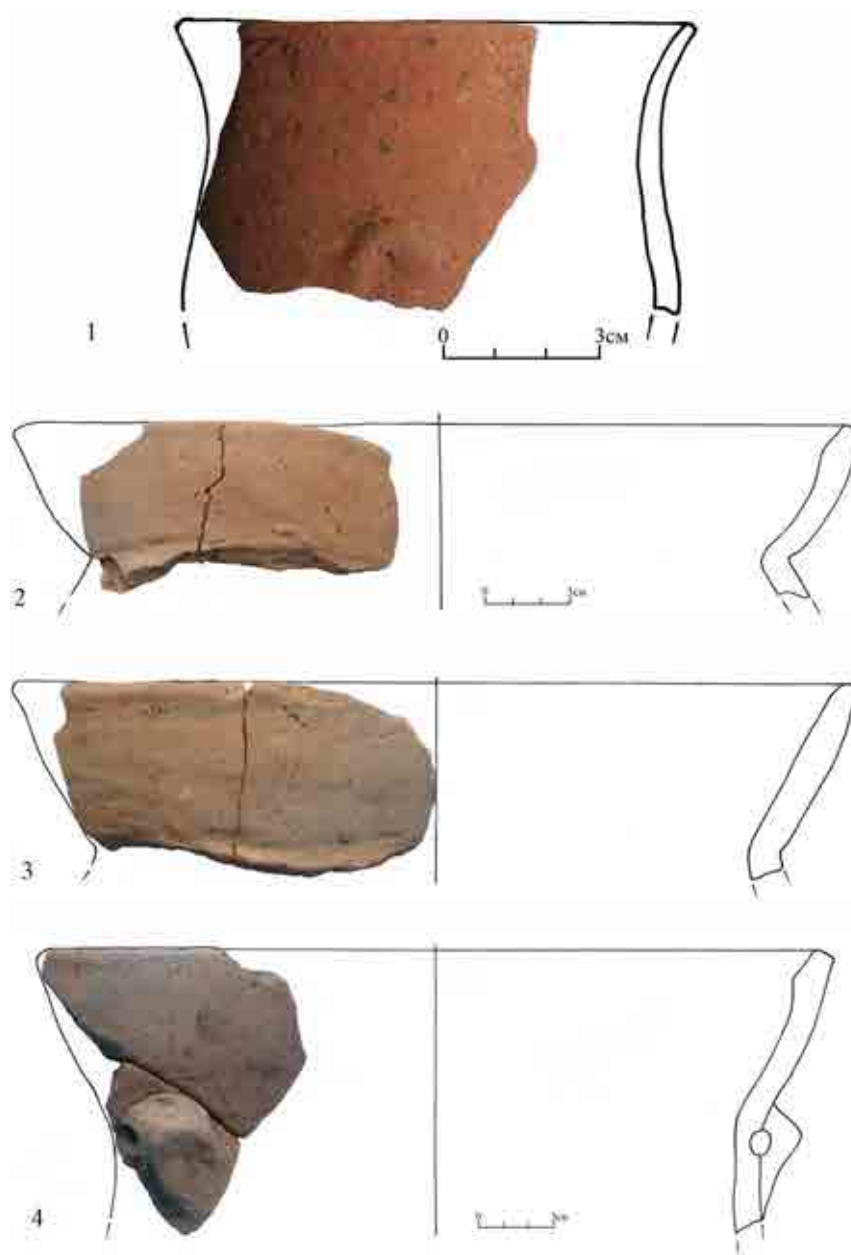

Рис. 10. Винники-Лисівка. Горщики КЛП в технології ТК
 Fig. 10. Vynnyky-Lysivka. Pot of FBC produced in the technology of TC

Також чималу колекцію трипільських імпортів здобуто в результаті досліджень поселення КЛП Винники-Лисівка. Тут знайдено винятково столову кераміку, а серед форм посуду виділяються сферичні миски, горщики з невеликих діаметрів прямими та розхиленими назовні вінцями (рис. 12). Миски з такими профілями мають широкі часові межі й функціують упродовж етапів СІ–СІІ ТК. Проте подібні опуклобокi горщики фіксую в найближче розташованому трипільському поселенні Новомалин-Подобанка на Волині, віднесеному до бринзеньської групи [Вертелецкий, 2016, с. 55, 69, рис. 14; 32]. Також у Винниках-Лисівці знайдено фрагмент накривки. Вона округлої у профілі форми із пласкою поверхнею та низенькими колінчастими вухками по краях, діаметром 10 см (рис. 12, 1). Аналогії таких виробів віднайдено на молдавських пам'ятках Бринзени ІІІ та Костешти ІV [Маркевич, 1981,

рис. 57, 7, 9; 58, 30–32; 60]. Здавалося б, що це занадто далеко, але контакти між КЛП і ТК фіксуються й у цьому регіоні. Зокрема, кераміка КЛП відома з поселення Жванець [Мовша, 1985], а також безпосередньо у Бринзенах III та Костештах IV [Маркевич, 1981, с. 176; Sîrbu, Król, Heghea, 2019–2020, р. 117]. Група бринзени існувала приблизно в той самий час, що і поселення КЛП на г. Лисівка, яке, згідно з датуванням, вкладається в 3500–3350 BC [Hawinskyj, Rybicka, 2021, s. 41; Hawinskyj, Rybicka, Król, 2021, s. 16]. Важливо, що тут не знайдено пізньотрипільського (гординештського) посуду зі шнуровим орнаментом, як на сусідній горі Жупан, який починає з'являтися з 3300 BC.

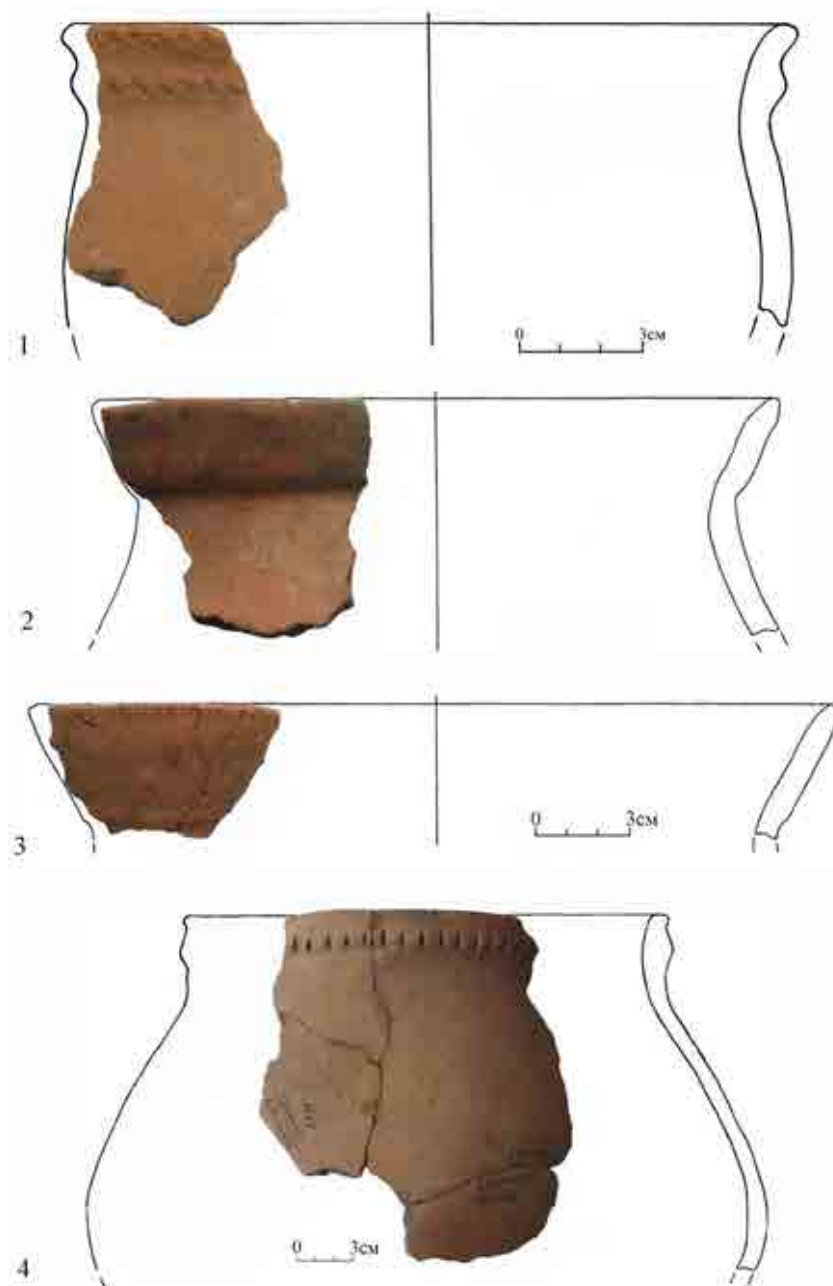

Рис. 11. Горщики КЛП з наслідуванням технології ТК: 1 – Малі Грибовичі, 2, 3 – Лежниця-Чуб, 4 – Зимне

Fig 11. Pots of FBC produced with the following TC technologies: 1 – Mali Hrybovychi, 2, 3 – Lezhnytsia-Chub, 4 – Zymne

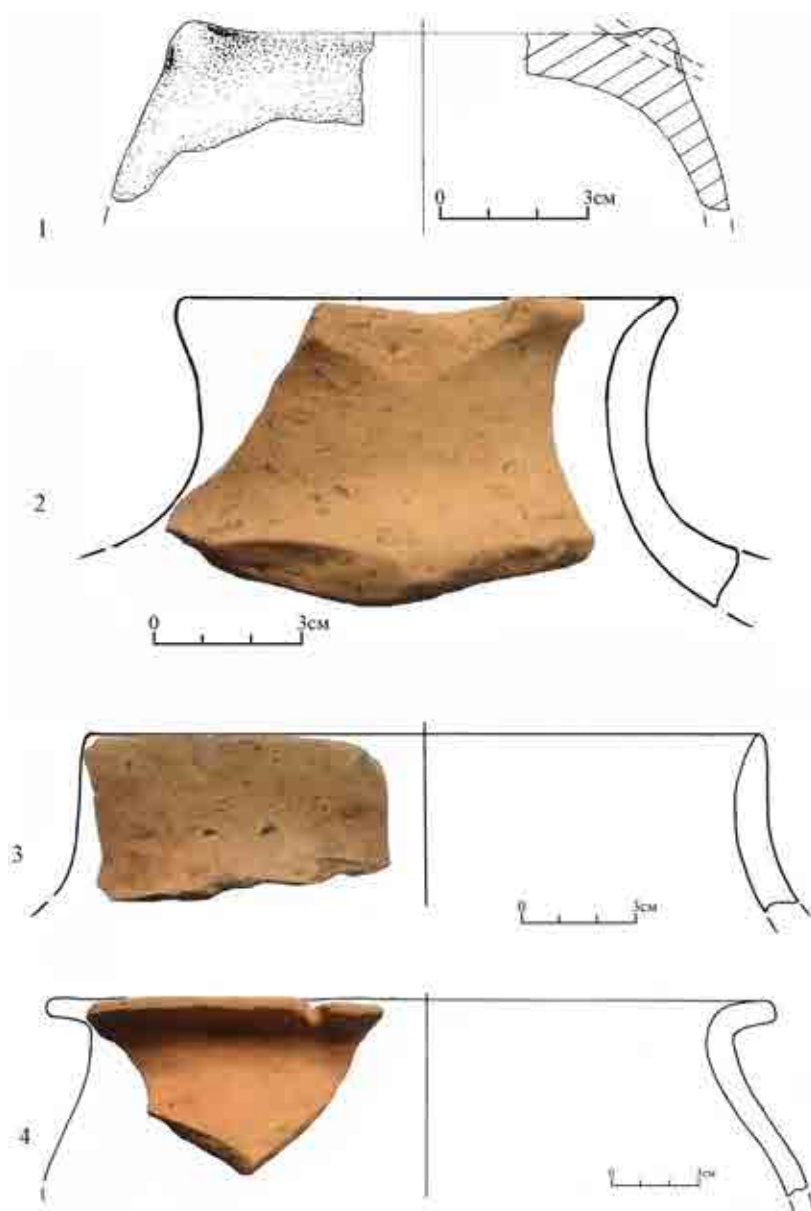

Рис. 12. Винники-Лисівка. Посуд трипільської культури

Fig. 12. Vynnyky-Lysivka. Pottery of Trypillian culture

На прикордонних поселеннях КЛП у невеликій кількості також присутня кераміка зі спробою наслідування технології ТК (рис.10, 11). Вона суцільно охристого випалу з одноманітним зламом стінок, із дотриманням традиційної домішки з додаванням часток шамоту та піску. Такого випалу надавали переважно лійчастим горщикам. Також фіксується кераміка суцільно фарбована в червоний колір: Винники-Лисівка [Гавінський, Яковишина, 2022, рис.128], Которини [Hawinsky, Pasterkiewicz, Rybicka, 2013, foto 12]. Подібні факти знаходимо на прикордонному поселенні кошиловецької групи ТК Більшівці [Ткачук, 2003, рис. 1, 1; Ткачук, Кочкін, Щодровський, 2017, с. 86] та Новомалині Подобанці [Rybicka, 2016, s. 112, гус. 5, 4]. На думку дослідників, кошиловецька група існувала приблизно в 3550–3300/200 BC [Ткачук, 2005, с. 48; 2018, с. 78; Diachenko, Harper, 2016, fig. 3], що відповідає хронології класичної фази КЛП.

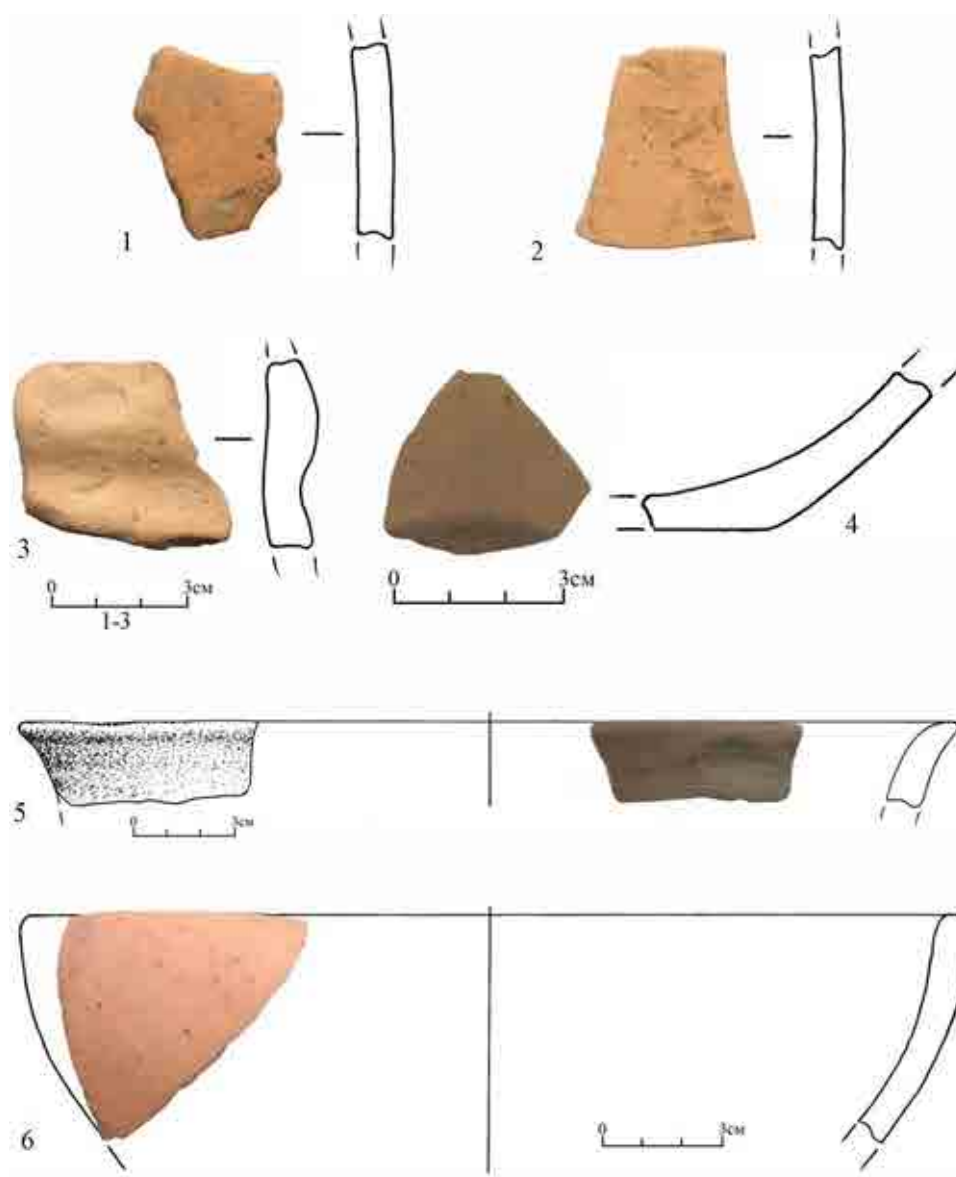

Рис. 13. Кераміка в технології ТК (1) та трипільські «імпорти» з поселень КЛП: 1, 2 – Ромош, 3 – Ілів, 4, 5 – Малі Грибовичі, 6 – Которини

Fig. 13. Ceramic ware produced in the technology of TC and Trypillian «imports» from the settlements of FBC: 1, 2 – Romosh, 3 – Iliv, 4, 5 – Mali Hrybovychi, 6 – Kotoryny

Доповнення до каталогу пам'яток. Як уже зазначено, 2016 р. опубліковано каталог пам'яток КЛП на території України [Гавінський, Пастеркевіч, 2016]. Але відтоді археологічні експедиції Львівського національного університету, Рятівної археологічної служби, Історико-краєзнавчого музею м. Винники у верхів'ях Західного Бугу зафіксували кілька нових пунктів (рис. 1). Так, неподалік м. Буськ, у с. Безброди, на лівому березі р. Полтви у двох різних місцях, іменованих як Безброди 3 та Безброди 12, зібрано незначну кількість уламків посуду та вироби із кременю [Довгань, Конопля, 2018, с. 31, 33–34, рис. 2, 16]. Скупчення із п'яти пунктів фігурують навколо Малих Грибович, які можуть бути рештками господарської діяльності цього центрального височинного поселення або його короткотривалих сателітів: Малі Підліски 5, 6, 8, Ситихів, 6, 7 [Сілаєв, Конопля, Маслюк, 2018, с. 43–47, 50, 51]. У цьому ж районі, вздовж лівого берега р. Думни, зафіксовано й такі пункти: Сулимів 8, Кудерявці 2,

Новий Яричів 3 [Білас, Конопля, 2017, с. 150, 171; Конопля, Костюк, Сілаєв, 2018, с. 85, рис. 2, 14; 4, 4; Конопля, Білас, Тимець, 2018, с. 131, 132, рис. 2, 10, 11]. Ще одне місцезнаходження додалося з багатодослідженого села Волиця, в ур. Перед шлюзом [Конопля, Костюк, Сілаєв, 2018, с. 95; рис. 2, 19].

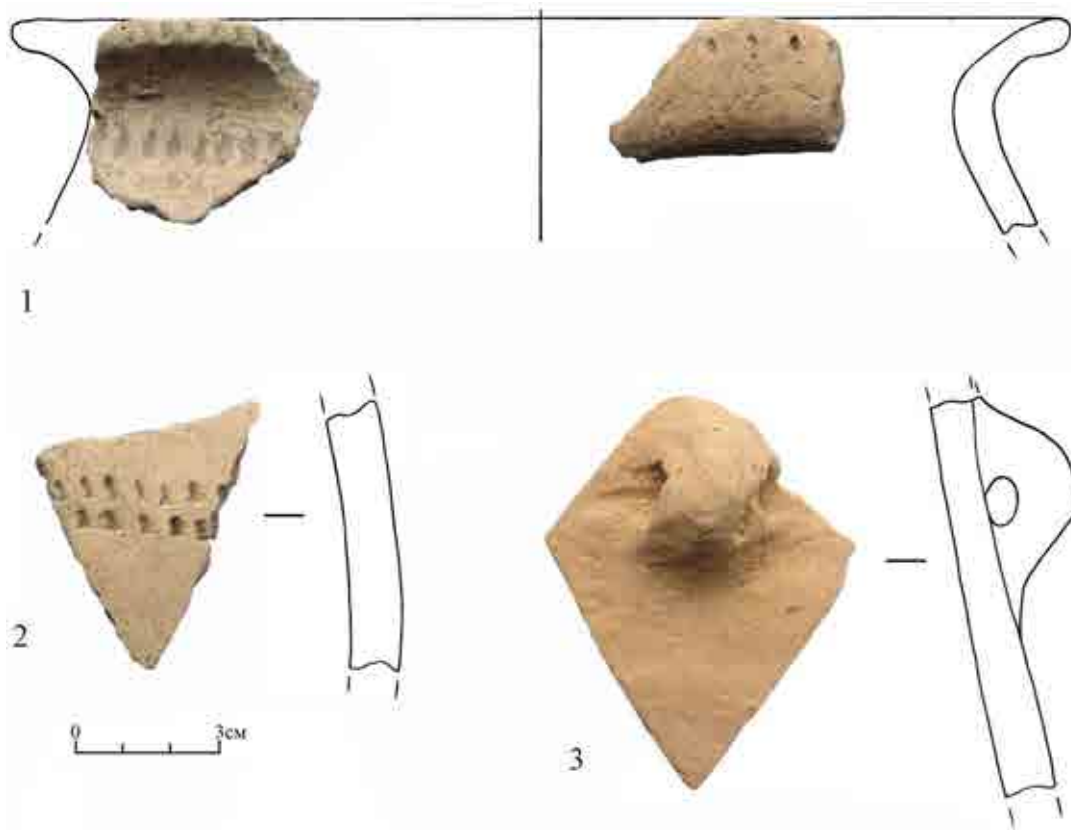

Рис. 14. Глиняни. Пізньотрипільська кераміка типу Гордінешти
Fig. 14. Hlyniany. Late Trypillian pottery of Gordinești type

Незвичне в топографічному плані поселення Оселя 15, яке 2014 р. розкопане на досить широкій площі (414 м²). Воно розташоване на піщаному плато, неподалік р. Чорний Потік [Чопек та ін., 2018, с. 117–118, гус. 3.4–3.6]. Обрання місць для проживання на пісках більш притаманне для низовинних спільнот східної групи КЛП із теренів Польщі. Властива для неї і знайдена тут кераміка, зокрема горщики з високими лійчастими вінцями, орнаментовані прямокутним стовпчиком, та велика кількість фляг із комірцями. Водночас присутність зооморфної ручки з реалістичним зображенням баранячої голівки вказує на присутність елементів південно-східної групи КЛП.

Неподалік від м. Белз, поблизу українсько-польського пограниччя, зафіксовано ще одне поселення КЛП, виявлене під час розкопок багатощарової пам'ятки Карів XIII у місці піщаного природного підвищення діаметром близько 35 м [Онищук та ін., 2022, с. 84]. Про специфіку цього селища поки що сказати важко. Відомо, що звідси також походить стилізована бараняча ручка.

Нещодавно до Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Орест Корчинський передав колекцію археологічних матеріалів із різночасових пам'яток басейну Верхнього Дністра. Важливо, що більшість із них походить зі середньовічних городищ, розташованих на високих, природно захищених місцях, де часто фіксуються й поселення КЛП. Опрацювання цієї збірки мають чималі перспективи в пошуках нових пунктів КЛП у цьому

маловивченому наддністрянському регіоні. Першим таким сигналом стала пам'ятка Ілів в ур. Печера [Korczyński, 2000, s. 68], яку 1987 р. досліджували І. Русанова та Б. Тимошук. У різних місцях городища було закладено кілька розкопів, а також зроблено переріз валу та рову [Русанова, Тимошук, 1988, с. 46–55, рис. 86]. Серед здобутого матеріалу, поряд із керамікою княжого періоду, присутні й уламки посуду КЛП, які фіксувалися по всій площі пам'ятки. Зокрема, вони виявлялися в культурному шарі, об'єктах, а також у насипі валу й заповненні рову. До характерних виробів належать кілька уламків вінець класичних ліщастих горщиків, а також окремі фрагменти трипільського посуду. Попередньо можна припустити, що тут маємо справу зі стабільним поселенням КЛП із чималими перспективами дослідження. Меншу кількість матеріалів, пов'язаних із КЛП, знаходимо у збірці з Голишева, ур. Попівщина, розташованого на високому лівому березі Дністра, яке досліджував О. Корчинський 1993 р. Трохи раніше, у 1987–1988 р., поверхневі обстеження тут проводив С. Терський, який серед енеолітичного матеріалу відзначив кераміку ТК [Терський, 1993, с. 65; 1996, с. 75].

Отже, у результаті вивчення КЛП за останні 15 років здійснено опрацювання значного обсягу малоопублікованих або невідомих фондових колекцій. Щоправда, залишаються ще не до кінця вивчені колекції з майже повністю розкопаних поселень Зимне та Тадані, які би стали останнім етапом у формуванні цілісності всієї наявної джерельної бази КЛП із території межиріччя верхів'я Дністра та Західного Бугу.

Проведено значні пошукові роботи в різних районах досліджуваної території, внаслідок яких виявлено низку нових пам'яток КЛП. Із 2013 р. тривають безперервні цілеспрямовані дослідження на кількох поселеннях КЛП (Тростянець, Винники-Лисівка, Винники-Жупан та Которини), які дають змогу прояснити стратегічні питання її розвитку на південно-східному пограниччі: планувальну структуру, житлобудівництво, господарську та виробничу діяльність, контакти й синхронність співіснування із представниками ТК. Також приділено увагу маловивченому району Дністра, де, на відмінну від Західного Побужжя, майже не проводили археологічних розкопок. Така прогалина була частково заповнена 2010 р. із дослідженнями поселення Которини, розташованого на правому березі Дністра, що є крайнім південним пунктом поширення КЛП на пограниччі з ТК. Знайдена кераміка має яскраві вияви східної групи раннього етапу і певною мірою стилістично відрізняється від класичних зразків південно-східних угруповань. Також тут вперше зафіксовано фрагменти посуду з виявами баденської культури, які дають можливість говорити про стан зв'язків із півднем.

Одними із найбільших досягнень за цей час стала серія абсолютних дат із Зимного, Которин, Винник-Лисівки, Винник-Жупану, синхронних прикордонних трипільських поселень Більшівці, Кургани-Дубова, Новомалин-Подобанка, Мирогоща, дальших – Бринзен, Гордінешти й ін. Це датування, у зіставленні з відносною хронологією, дає можливість говорити про час появи представників КЛП, етапи функціонування, час взаємозв'язків з іншими суміжними культурами у Верхньодністерському та Західнобузькому регіонах.

Чи не найбільш несподіваним стало відкриття у Винниках, на г. Лисівка, оборонних укріплень у вигляді рову та частоколу, що дає підстави для перегляду причин височинного заснування поселень у цій прикордонній території, а також пошуку подібних захисних конструкцій. Дискусію про стосунки зі сусідньою ТК доповнює значна кількість імпортової та синкретичної кераміки на поселеннях обох спільнот найближчого прикордоння.

ЛІТЕРАТУРА

Бандрівський, М., Крушельницька, Л. (2002). Відкриття поселення класичної фази галицької культури у Верхньому Придністров'ї. *Записки наукового товариства імені Шевченка, ССXLIV*, 441–452.

Бардецький, А., Вертелецький, Д. (2018). Розкопки укріпленого поселення трипільської культури етапу СІ Мирогоща-15 на Рівненщині. *Археологічні дослідження в Україні 2017*, 215–218.

Білас, Н., Конопля, В. (2017). Історія заселення басейну р.Думни. *Наукові студії: зб. Наук. праць / КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей», Інститут археології Жешівського університету. Освоєння простору: житло, поселення, регіон, 10, 144–192.*

Вертелецький, Д. (2016). Кераміка поселення Новомалин-Подобанка. Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D. *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, 35–69.

Вертелецький, Д., Білас, Н., Гавінський, А., Рибіцька, М. (2020). Розкопки на горі Жупан у м. Винники. *Археологічні дослідження в Україні 2019*, 146–147.

Вертелецький, Д., Гавінський, А., Рибіцька, М. (2023). Поселення трипільської культури та лійчастого посуду на горі Жупан у місті Винники поблизу Львова. Давні та нові відкриття. *Gordinești II-Stinca goală site and the settlement context in western Ukraine at the end of the 4th millennium BC*, 138–162.

Гавінський, А. (2012). Пам'ятка культури лійчастого посуду Винники-Лисівка: дослідження 1963 року. *МДАПВ, 16, 431–447.*

Гавінський, А., Пастеркевич, В. (2016). *Археологічні пам'ятки культури лійчастого посуду на території України*. Львів.

Гавінський, А., Яковишина, Я. (2022). *Культури трипілля та лійчастого посуду як приклад контактів енеолітичних цивілізацій сходу та заходу*. Львів.

Гавінський, А., Яковишина, Я. (2022a). Розкопки енеолітичних поселень у Винниках. *Археологічні дослідження в Україні 2020*, 142–145.

Гавінський, А., Яковишина, Я., Рибіцька, М. (2022). Дослідження оборонних конструкцій поселення культури лійчастого посуду Винники-Лисівка біля Львова. В. Niezabitowska-Wiśniewska, M. Stasiak-Cyga (Red.). *XXXVII lubelska konferencja Badania archeologiczne w Polsce środkowoschodniej, zachodniej Białorusi i Ukrainie 7–8 listopada 2022 roku. Streszczenia wystąpień*, 21.

Дергачев, В. А. (2007). *О скипетрах, о лошадях, о войне. Этюды в защиту миграционной концепции М. Гимбутас*. Санкт-Петербург.

Довгань, П., Конопля, В. (2018). Розвідкові роботи в басейні річки Полтви. *Львівський археологічний вісник, 4, 31–38.*

Дяченко, А. (2016). Площадки трипольських поселень Новомалин-Подобанка и Курганы-Дубова на Западной Волыни. In Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D. *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, 19–33.

Збеневич, В. Г. (1974). *Позднетрипольские памятники Северного Причерноморья*. Киев.

Збеневич, В. Г. (1975). Оборонні споруди та зброя у племен трипільської культури. *Археологія, 15, 32–40.*

Збеневич, В. Г. (1976). Позднее триполье и его связь с культурами Прикарпатья и Малопольши. *Acta Archaeologica Carpathica, XVI, 21–57.*

Конопля, В. М. (1985). Исследования в Северо-восточном Предкарпатье. *АО 1983 года*, 293–294.

Конопля, В. М. (2009). До питання про укріпленні поселення періоду неоліту на території України. *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»: на пошану Михайла Рожка, 1, 170–178.*

Конопля, В., Гавінський, А. (2013). Поселення культури лійчастого посуду Рудники в північно-східному Передкарпатті. *Na pograniczu kultury richarów lejkwatych i kultury trypolskiej*, 37–54.

Конопля, В., Костюк, М., Сілаєв, О. (2018). Обстеження в басейні річки Думни. *Львівський археологічний вісник, 4, 84–93.*

Конопля, В., Білас, Н., Тимець, І. (2018). Нові надходження КЗ ЛОР “Історико-краєзнавчий музей”. *Львівський археологічний вісник, 4, 131–137.*

Круц, В. А. (1977). *Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья*. Киев.

Маркевич, В. С. (1981). *Позднетрипольские племена Северной Молдавии*. Кишенев.

Мовша, Т. Г. (1985). Взаємовідносини Трипілля-Кукутені з синхронними культурами Центральної Європи. *Археологія, 51, 22–31.*

Онищук, Я., Сидорович, В., Гринчишин, Б., Слюсар, Д. (2022). Дослідження пам'ятки Карів XIII у басейні Західного Бугу. *Археологічні дослідження в Україні 2021 р.*, 84–86.

- Пелецишин, М. А. (1966). Поселення культури лійчастого посуду біля с. Лежниці на Волині. *Археологія*, XX, 146–155.
- Пелецишин, М. (1967). *Древнее население Западной Волыни в III тысячелетии до нашей эры (культура воронковидных сосудов)*. Автореферат дис. канд. ист. наук. Киев.
- Пелецишин, М. (1994). Розкопки на горі Лисівка у Винниках. *Наукові записки. Львівський історичний музей*, II–III, 10–15.
- Пелецишин, М. (1995). Житлобудівництво у племен культури лійчастого посуду в Західному Побужжі. *МДАПВ*, 6, 66–71.
- Пелецишин, М. А. (1996). Дослідження на горі Жупан у Винниках. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 1, 4–9.
- Пелецишин, М. А. (1997). Археологічні роботи у Винниках. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 2, 5–21.
- Пелецишин, М. А. (1997а). *Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині*. Львів.
- Пелецишин, М. (1998). Проблеми історії трипільських племен Західної Волині, межиріччя Західного Бугу та Дністра. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, ССXXXV, 175–192.
- Пелецишин, М. А. (1998а). Археологічні роботи у Винниках. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 3, 5–23.
- Пелецишин М. (2000). Повідомлення про розкопки у Винниках на горі Жупан у 1998 р. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 4, 5–27.
- Пелецишин М. (2004). *Енеолітичне поселення Зимне в Західній Волині*. Тернопіль.
- Позіховський, О. (2019). Кераміка трипільської культури з енеолітичного поселення в с. Зимне. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XL, 15–32.
- Позіховський, О., Гавінський, А. (2021). Поселення пізнього етапу трипільської культури Кунисівці і Перебиківці у Подністер'ї. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 42, 5–14.
- Русанова, И. П., Тимошук, Б. А. (1988). *Отчет о работе Прикарпатской экспедиции Института археологии АН СССР за 1987 г.* Киев.
- Сілаєв, О., Конопля, В., Маслюк, В. (2018). Нові матеріали з пам'яток в околицях сіл Малі Підліски та Ситихів на Жовківщині. *Львівський археологічний вісник*, 4, 43–58.
- Скачун, Н. М. (2004). Бодаки. *Енциклопедія трипільської цивілізації*, 2, 58–59.
- Скачун, Н., Старкова, Е., Яковлева, Л., Самзун, А. (2012). Специализированный жилищно-производственный комплекс на поселении Бодаки. *Земледельцы и скотоводы Древней Европы. Проблемы, новые открытия, гипотезы*, 216–224.
- Терський, С. (1993). Нові пам'ятки північно-західного порубіжжя трипільської культури. *Тези доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції «Трипільська культура України» (до 100-річчя відкриття)*, 64–66.
- Терський, С. (1996). Розвідкові роботи Волинської археологічної експедиції Львівського історичного музею. *Археологічні дослідження на Львівщині у 1995 р.*, 73–75.
- Ткачук, Т. (2003). Культура лійчастого посуду і Трипілля. *Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею*, 7–8, 3–15.
- Ткачук, Т. (2005). Локально-хронологічні групи культури Трипілля-Кукутень з мальованим посудом (етапи В II–С II). *Kultura Trypolska. Wybrane problemy*, 42–56.
- Ткачук, Т. (2018). Контакти енеолітичних культур та їх локальних груп на територіях Прикарпаття, Західного Поділля і Волині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 22, 54–90.
- Ткачук, Т., Кочкін, І., Щодровський, Р. (2017). *Багатошарове поселення Більшівці (ур. Кути) на Верхньому Подністрів'ї*, 1. Галич-Івано-Франківськ.
- Ткачук, Т., Фурманек, М. (2011). Фортифікація культури Трипілля-Кукутень. *Замки України: дослідження, збереження, використання*, 74–81.

Чопек, С., Трибала-Завісляк, К., Войцещук, Н., Осаулчук, О., Бобак, Д., Гембіца, П., Яцишин, А., Пастеркевіч, В., Павлів, Д., Петегірич, В., Полтовіч-Бобак, М., Вацнік, А. (2018). *Культурно-поселенські зміни в басейні річки Вишня. Жешів.*

Щібьор, Й. (1994). *Культури пізнього трипілля та лійчастого посуду на Волині. Археологія, 4, 30–48.*

Bandriwski, M. (2004). *Wczesnoeneolityczna osada w Zaleścach na Górnym Podniestrzu. Przez pradzieję i wczesne średniowiecze, 89–99.*

Bronicki, A., Kadrow, S. (1987). *Osada neolityczna w Majdanie Nowym, woj. Chełm. Sprawozdania Archeologiczne, XXXIX, 89–129.*

Brzeska-Zastawna, A., Zastawny, A. (2020). *New radiocarbon dates for the Funnel Beaker and the Funnel Beaker-Baden assemblages in Lesser Poland from Książnice Wielkie, site 1, Proszowice district. Dębiec M., Saile T. A planitiebus usque ad montes studia Archaeologica Andreae Pelisiak viae anno sexagesimo quinto oblate, 301–318.*

Dębiec, M., Dębiec, M., Pelisiak, A. (2015). *Cieszacin Wielki 41, Jankowice 9 oraz Pawłosiów 55. Kompleks osad z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu. Rzeszów.*

Diachenko, A., Harper, T. (2016). *The absolute chronology of late tripolye sites: a regional approach. Sprawozdania archeologiczne, 68, 81–105.*

Diachenko, A., Rybicka, M., Hawinskyj, A., Król, D., Sirbu, G. (2019). *New excavations in Vynnyky and the issue of the Funnel Beaker culture – Tripolye frontier. Diachenko A., Rybicka M., Król D., Sirbu G. (Eds.). Between the East and the West. Dynamic of Social Changes from the Eastern Carpathians to the Dnieper in the 4th – beginning of 3rd Millennium BC (Preliminary study), 17–30.*

Gumiński, W. (1989). *Gródek Nadbyżny osada kultury pucharów lejkowatych. Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź.*

Harper, T., Diachenko, A., Rassamakin, Y., Chernovol, D., Shumowa, V., Nechitalo, P., Chabaniuk, V., Tsvetk, E., Bilas, N., Pohor alski, Y., Eccles, L., Kennett, D., Ryzhov, S. (2021). *Combining relative chronology and AMS14C dating to contextualize ‘megasites’, serial migrations and diachronic expressions of material culture in the Western Tripolye culture, Ukraine. Documenta Praehistorica, XLVIII, 276–296.*

Havinskyj, A., Pasterkiewicz, W., Rybicka, M. (2014). *Kotoryny, rej. Żydaczów, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu. Środowisko naturalne i człowiek nad Górnym Dniestrem – rejon Kotliny Halicko-Bukaczowskiej w pradziejach i wczesnym średniowieczu, 167–283.*

Havinskyj, A., Pasterkiewicz, W. (2013). *Obiekt kultury pucharów lejkowatych na stanowisku «Grodzisko III» w Kotorinach, rejon Żydaczów, Ukraina. Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej, 75–96.*

Hawinskyj, A., Rybicka, M. (2021). *Konstrukcje budowlane kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska Winniki-Lisiwka na zachodniej Ukrainie. Rzeszów.*

Hawinskyj, A., Rybicka, M. (2022). *House of the Funnel Beaker Culture from Vynnyky-Lisivka, Western Ukraine. Revista Archeologică. Serie nouă, XVIII, 1, 5–15.*

Havinskyj, A., Rybicka, M., Król, D. (2021). *Radiocarbon dating of the Funnel Beaker culture settlement in Vynnyky-Lisivka (Western Ukraine). Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, 42, 15–24.*

Horváthová, E. (2010). *Osídlenie badenskej kultúry na Slovenskom území Severného Potisia. Nitra.*

Kempisty, E. (1968). *Odkrycie ceramiki kultury trypolskiej na zachód od Wisły. Wiadomości Archeologiczne, 33, 377–380.*

Koško, A., Szmyt, M. (2015). *Dom na wzgórzu, 3200 przed Chr. Mała osada ludności kultury pucharów lejkowatych na stanowisku Opatowice 42 (Kujawy) i jej południowo-wschodnie koneksje. Kulturный комплекс Кукутень-Трипілля та його сусіди. Збірка наукових праць пам'яті Володимира Круца, 183–208.*

Korczyński, O. (2000). *Ośrodki kultu pogańskiego dawnych słowian w dorzeczu górnego Dniestru (element do studium na pograniczu). Rocznik Przemyski. Archeologia, XXXVI, 67–82.*

Kowalczyk, J. (1956). *Osada kultury pucharów lejkowatych w miejsc. Gródek Nadbyżny, pow. Hrubieszów, w świetle badań 1954 roku. Wiadomości Archeologiczne, XXIII, 1, 23–48.*

Król, D. (2018). Studia nad osadnictwem kultury pucharów lejkowatych na lessach Podgórze Rzeszowskiego i Doliny Dolnego Sanu. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIX, 39–55.

Król, D., Rybicka, M. (2022). Chronologia radiowęglowa stanowisk grupy Gordinești kultury trypolskiej z Północnej Mołdawii i Zachodniej Ukrainy. *Archeologia Polski*, LXVII, 9–30.

Król, D., Rybicka, M. (2023). Radiocarbon chronology of the settlement Gordinești II – Stinca goală, Edinet region. *Gordinești II-Stinca goală site and the settlement context in western Ukraine at the end of the 4th millennium BC*, 24–30.

Kruk, J. (1973). *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych*. Wrocław; Warszawa; Kraków–Gdańsk.

Kruk, J., Milisauskas, S. (1981). Wyżynne osiedle neolityczne w Bronocicach, woj. Kieleckie. *Archeologia Polski*, 26(1), 65–113.

Kulczycka-Leciejewiczowa, A. (1993). *Osadnictwo neolityczne w Polsce Południowo-Zachodniej*. Wrocław.

Kulczycka-Leciejewiczowa A. (2002). Zawarża. Osiedle neolityczne w południowo-polskiej strefie lessowej. Wrocław.

Nowak, M. (2009). *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*. Kraków.

Papiernik, P., Rybicka, M. (2002). *Annopol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim*. Łódź.

Pasterkiewicz, W., Pozikhovski, A., Rybicka, M., Verteletskyi, D. (2013). Z badań nad problematyką oddziaływań kręgu badeńskiego na wschodnie rejony Wyżyny Wołyńskiej. *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, 251–292.

Pelisiał, A. (2001). Osada kultury pucharów lejkowatych w Andrzejowie, stan. 2, woj. Łódzkie. *Sprawozdania archeologiczne*, 53, 165–198.

Pelisiał, A. (2003). *Osadnictwo. Gospodarka. Społeczeństwo. Studia nad kulturą pucharów lejkowatych na Niżu Polskim*. Rzeszów.

Pozikhovskiy, O. (2019). An attempt to define a chronology of the Late Tripolye settlement near the village of Holyshiv in the Western Volhynia. Diachenko A., Rybicka M., Król D., Sirbu G. (Eds.). *Between the East and the West. Dynamic of Social Changes from the Eastern Carpathians to the Dnieper in the 4th – beginning of 3rd Millennium BC (Preliminary study)*, 31–42.

Przybył, A. (2008). The Badenisations of the Late Neolithic Funnel Beaker Culture Communities Between the Oder and Vistula River Basins in the Light of the ¹⁴C-Datings. Furholt M., Szmyt M., Zastawny A. (Ed.). *The Baden Complex and the Outside World Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September 2006, Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad Pradziejami Europy Środkowej*, 4, 189–204.

Przybył, A. (2009). *Społeczności późnoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych. Problem wpływów z kręgu kultury badeńskiej*. Poznań.

Przybyła, M. (2019). Report on magnetic survey on settlement site of the Tripolye culture in Myrohoshcha, Dubno region. Diachenko A., Rybicka M., Król D., Sirbu G. (eds.) *Between the East and the West. Dynamic of Social Changes from the Eastern Carpathians to the Dnieper in the 4th – beginning of 3rd Millennium BC (Preliminary study)*, 127–131.

Przybyła, M. (2020). Fortified settlements of the Funnel Beaker-Baden phase in western Lesser Poland. *Sprawozdania Archeologiczne*, 72/1, 173–195.

Rogoziński, J. (2014). Datowanie bezwzględne osadnictwa neolitycznego ze stanowiska 31 w miejscowości Skołoszów, pow. Jarosław, woj. Podkarpackie. *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, 39–52.

Rybicka, M. (2004). *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim: chronologia, osadnictwo, gospodarka*. Łęczysca.

Rybicka, M. (2008). Znaczenie południowo-wschodnich kontaktów kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych między Odrą i Wisłą. Zarys problem. *Na pograniczu światów*, 483–493.

Rybicka M. (2008a). Znaczenie południowo-wschodnich kontaktów kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych między Odrą i Wisłą. Zarys problem. *Na pograniczu światów*, 483–493.

Rybicka, M. (2015). Eastern peripheries of the Funnel Beaker culture. In *Diachenko A., Menotti F., Ryzhov S, Bunyatyan K., Kadrow S. The Cucuteni-Tripolye cultural complex and its neighbours: Essays in memory of Volodymyr Kruts*, 167–182.

Rybicka, M. (2016). Ceramika o zachodniej lub południowo-zachodniej afiliacji. In *Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D. Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, 101–118.

Rybicka M. (2017). *Kultura trypolska – kultura pucharów lejkowatych. Natężenie kontaktów i ich chronologia*. Rzeszów.

Rybicka, M., Hawinskyj, A., Biłas, N., Król, D., Širbu, S. (2017). Wstępne informacje o badaniach nad kulturą pucharów lejkowatych w Winnikach, stanowisko Lisiwka koło Lwowa przeprowadzonych w 2016 roku. *Наукови смудії*, 21–38.

Rybicka, M., Król, D., Rogoziński, J. (2014). Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Osada kultury pucharów lejkowatych. *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, 67–255.

Rybicka, M., Širbu, G., Król, D., Bicaev, V. (2019–2020). New radiocarbon dates for stage CII Tripolye Culture, Northern Moldova. *Baltic-Pontic Studies*, 24, 87–103.

Rybicka, M., Verteletskyi, D. (2019–2020). Impact of the Baden Complex Upon the Tripolye and Funnel Beaker Cultures in Western Ukraine. *Baltic-Pontic Studies*, 24, 154–176.

Rzepecki, S. (2004). *Spoločności środkowoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*. Poznań.

Širbu, G., Król, D., Heghea, S. (2019–2020). The late eneolithic groups from the Dniester-Prut interfluvium: some questions of their external contacts and chronology. *Baltic-Pontic Studies*, 24, 104–139.

Šmíd, M. (2017). *Nálevkovité poháry na Moravě. Pravěk*, 33. Brno.

Uzarowicz-Chmielewska A. (1982). Fosa obronna na osadzie kultury pucharów lejkowatych w Stryczowicach, woj. Kieleckie, w świetle czteroletnich badań wykopaliskowych. *Wiadomości Archeologiczne*, 47(2), 245–265.

Verteletskyi, D., Bardetskyi, A. (2018). Datowanie materiałów kultury trypolskiej ze stanowiska Myrogoszcza 15 odkrytych w 2017 roku. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIX, 117–127.

Wiklak, H. (1986). Osada i cmentarzysko fazy sarnowskiej kultury pucharów lejkowatych na stan. 1A w Sarnowie, woj. Włocławek. *Sprawozdania archeologiczne*, XXXVIII, 77–89.

Wiklak, H. (1990). Z badań nad osadnictwem fazy sarnowskiej kultury pucharów lejkowatych w Sarnowie na Kujawach. *Sprawozdania archeologiczne*, XLII, 109–127.

Włodarczak, P. (2006). Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych. *Idea megalityczna w obrzędzie pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, 27–63.

Zakościelna, A. (2007). Południowo-wschodnia Lubelszczyzna w epoce neolitu. *Pradzieje Południowo-wschodniej Lubelszczyzny*, 37–60.

Zastawny, A. (2015). The Baden complex in Lesser Poland – horizons of cultural influences. *The Baden culture around the Western Carpathians. Via Archaeologia*, 119–150.

Zych, R. (2008). *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce południowo-wschodniej*. Rzeszów.

REFERENCES

Bandrivskyi, M., Krushelnytska, L. (2002). Vidkryttia poselennia klasychnoi fazy halytskoi kultury u Verkhnomu Prydnistrovi. *Zapysky naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, CCXLIV, 441–452. (in Ukrainian).

Bardetskyi, A., Verteletskyi, D. (2018). Rozkopky ukriplenoho poselennia trypilskoi kultury etapu CII Myrohoshcha-15 na Rivnenshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2017*, 215–218. (in Ukrainian).

Bilas, N., Konoplia, V. (2017). Istoriiia zaseleniia baseinu r. Dumny. *Naukovi studii: zb. Nauk. Prats. KZ LOR «Istoryko-kraieznavchyi muzei», Instytut arkeolohii Zheshivskoho universytetu. Osvoiennia prostoru: zhytlo, poselelnia, rehion, 10*, 144–192. (in Ukrainian).

Verteletskyi, D. (2016). Keramika poseleniya Novomalin-Podobanka. Diaczenko A., Kró D., Kyrylenko A., Rybicka M., Werteletski D. *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, 35–69. (in Russian).

Verteletskyi, D., Bilas, N., Havinskyi, A., Rybitska, M. (2020). Rozkopky na hori Zhupan u m. Vynnyky. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2019*, 146–147. (in Ukrainian).

Verteletskyi, D., Havinskyi, A., Rybitska, M. (2022). Poselelnia trypilskoj kultury ta liichastoho посуду na hori Zhupan u misti Vynnyky poblyzu Lvova. Davni ta novi vidkryttia. *Gordinești II-Stînca goală site and the settlement context in western Ukraine at the end of the 4th millennium BC*, 138–162. (in Ukrainian).

Havinskyi, A. (2012). Pamiatka kultury liichastoho посуду Vynnyky-Lysivka: doslidzhennia 1963 roku. *Materialy i doslidzhennia z arkeolohii Prykarpattia i Volyni*, 16, 431–447. (in Ukrainian).

Havinskyi, A., Pasterkievich, V. (2016). *Arkheolohichni pamiatky kultury liichastoho посуду na terytorii Ukrainy*. Lviv. (in Ukrainian).

Havinskyi, A., Yakovyshyna, Ya. (2022). *Kultury trypillia ta liichastoho посуду yak pryklad kontaktiv eneolitychnykh tsyvizitsii skhodu ta zakhodu*. Lviv. (in Ukrainian).

Havinskyi, A., Yakovyshyna, Ya. (2022a). Rozkopky eneolitychnykh poselen u Vynnykakh. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2020*, 142–145. (in Ukrainian).

Havinskyi, A., Yakovyshyna, Ya., Rybitska, M. (2022). Doslidzhennia oboronnykh konstrukttsii poseleniia kultury liichastoho посуду Vynnyky-Lysivka bilia Lvova. B. Niezabitowska-Wiśniewska, M Stasiak-Cyra (Red.). *XXXVII lubelska konferencja Badania archeologiczne w Polsce środkowoschodniej, zachodniej Białorusi i Ukrainie 7–8 listopada 2022 roku. Streszczenia wystąpień*, 21. (in Ukrainian).

Dergachev, V. A. (2007). *O skipetrakh. o lozhadyakh. o voyne. Etyudy v zashchitu migratsionnoy kontseptsii M. Gimbutas*. Sankt-Peterburg. (in Russian).

Dovhan, P., Konoplia, V. (2018). Rozvidkovi roboty v baseini richky Poltvy. *Lvivskiy arkeolohichniy visnyk*, 4, 31–38. (in Ukrainian).

Dyachenko, A. (2016). Plushchadki tripolskikh poseleniy Novomalin-Podobanka i Kurgany-Dubova na Zapadnoy Volyni. Diaczenko A., Kró D., Kyrylenko A., Rybicka M., Werteletski D., *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, 19–33. (in Russian). (in Ukrainian).

Zbenovich, V. G. (1974). *Pozdnetripolskiye pamyatniki Severnogo Prichernoria*. Kiyev. (in Russian).

Zbenovych, V. H. (1975). Oboronni sporudy ta zbroia u plemen trypilskoj kultury. *Arkheolohiia*, 15, 32–40. (in Ukrainian).

Zbenovich, V. G. (1976). Pozdnee tripole i ego svyaz s kulturami Prikarpatia i Malopolshi. *Acta Archaeologica Carpathica*, XVI, 21–57. (in Russian).

Konoplya, V. M. (1985). Issledovaniya v Severo-vostochnom Predkarpate. *AO 1983 goda*, 293–294. (in Russian).

Konoplia, V. M. (2009). Do pyttannia pro ukriplenni poselelnia periodu neolitu na terytorii Ukrainy. *Fortetsia : zbirnyk zapovidnyka “Tustan”: na poshanu Mykhaila Rozhka*, 1, 170–178. (in Ukrainian).

Konoplia, V., Havinskyi, A. (2013). Poselelnia kultury liichastoho посуду Rudnyky v pivnichno-skhidnomu Peredkarpatti. *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, 37–54. (in Ukrainian).

Konoplia, V., Kostiuk, M., Silaiev, O. (2018). Obstezhennia v baseini richky Dumny. *Lvivskiy arkeolohichniy visnyk*, 4, 84–93. (in Ukrainian).

Konoplia, V., Bilas, N., Tymets, I. (2018). Novi nadkhozheniia KZ LOR “Istoryko-kraieznavchyi muzei”. *Lvivskiy arkeolohichniy visnyk*, 4, 131–137. (in Ukrainian).

Kruts, V. A. (1977). *Pozdnetripolskiye pam'yatniki Srednego Podneprovia*. Kiyev. (in Russian).

Markevich, V. S. (1981). *Pozdnetripolskiye plemena Severnoy Moldavii*. Kishenev. (in Russian).

Movsha, T. H. (1985). Vzaiemovidnosyny Trypillia-Kukuteni z synkhronnymy kulturamy Tsentralnoi Yevropy. *Arkheolohiia*, 51, 22–31. (in Ukrainian).

- Onyshchuk, Ya., Sydorovych, V., Hrynchyshyn, B., Sliusar, D. (2022). Doslidzhennia pamiatky Kariv XIII u baseini Zakhidnoho Buhu. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2021 r.*, 84–86. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. A. (1966). Poselennia kultury liichastoho posudu bilia s. Lezhnytsi na Volyni. *Arkheolohiia*, XX, 146–155. (in Ukrainian).
- Peleshchishin, M. (1967). *Drevnee naseleniye Zapadnoy Volyni v III tysyacheletii do nashey ery (kultura voronkovidnykh sosudov)*. Avtoreferat dis. kand. ist. nauk. Kiyev. (in Russian).
- Peleshchyshyn, M. (1994). Rozkopky na hori Lysivka u Vynnykakh. Naukovi zapysky. *Lvivskiy istorychnyi muzei, II–III*, 10–15. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. (1995). Zhytlobudivnytstvo u plemen kultury liichastoho posudu v Zakhidnomu Pobuzhzhzi. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 6, 66–71. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. A. (1996). Doslidzhennia na hori Zhupan u Vynnykakh. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 1, 4–9. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. A. (1997). Arkheolohichni roboty u Vynnykakh. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 2, 5–21. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. A. (1997a). *Poselennia midnoho viku bilia sil Kostianets i Lystvyn u Zakhidnii Volyni*. Lviv. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. (1998). Problemy istorii trypilskykh plemen Zakhidnoi Volyni, mezhyrichchia Zakhidnoho Buhu ta Dnistra. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, CCXXXV, 175–192. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. A. (1998a). Arkheolohichni roboty u Vynnykakh. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 3, 5–23. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. (2000). Povidomlennia pro rozkopky u Vynnykakh na hori Zhupan u 1998 r. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 4, 5–27. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn, M. (2004). *Eneolitychne poselennia Zymne v Zakhidnii Volyni*. Ternopil. (in Ukrainian).
- Pozikhovskiy, O. (2019). Keramika trypilskoi kultury z eneolitychnoho poselennia v s. Zymne. *Materialy i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XL, 15–32. (in Ukrainian).
- Pozikhovskiy, O., Havinskyi, A. (2021). Poselennia piznoho etapu trypilskoi kultury Kunysivtsi i Perebykivtsi u Podnisteri. *Materialy i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 42, 5–14. (in Ukrainian).
- Rusanova, I. P., Timoshchuk, B. A. (1988). *Otchet o rabote Prikarpat'skoy ekspeditsii Instituta arkheologii AN SSSR za 1987 g.* Kiev. (in Russian).
- Silaiev, O., Konoplia, V., Masliuk, V. (2018). Novi materialy z pamiatok v okolytsiakh sil Mali Pidlisky ta Sytykhiv na Zhovkivshchyni. *Lvivskiy arkheolohichnyi visnyk*, 4, 43–58. (in Ukrainian).
- Skakun, N. M. (2004). Bodaky. *Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii*, 2, 58–59. (in Ukrainian).
- Skakun, N., Starkova, E., Yakovleva, L., Samzun, A. (2012). Spetsializirovannyi zhilishchno-proizvodstvennyy kompleks na poselenii Bodaki. *Zemledeltsy i skotovody Drevney Evropy. Problemy. novye otkrytiya. Girotezy*, 216–224. (in Russian).
- Terskyi, S. (1993). Novi pamiatky pivnichno-zakhidnoho porubizhzhia trypilskoi kultury. *Tezy dopovidei i povidomlen mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Trypilska kultura Ukrainy» (do 100-richchia vidkryttia)*, 64–66. (in Ukrainian).
- Terskyi, S. (1996). Rozvidkovi roboty Volynskoi arkheolohichnoi ekspeditsii Lvivskoho istorychnoho muzeiu. *Arkheolohichni doslidzhennia na Lvivshchyni u 1995 r.*, 73–75. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T. (2003). Kultura liichastoho posudu i Trypillia. *Naukovi zapysky Ivano-Frankivskoho kraieznavchoho muzeiu*, 7–8, 3–15. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T. (2005). Lokalno-khronolohichni hrupy kultury Trypillia-Kukuten z malovanyim posudom (etapy V II–S II). *Kultura Trypolska. Vybrane problemy*, 42–56. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T. (2018). Kontakty eneolitychnykh kultur ta yikh lokalnykh hrup na terytoriakh Prykarpattia, Zakhidnoho Podillia i Volyni. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 22, 54–90. (in Ukrainian).

- Tkachuk, T., Kochkin, I., Shchodrovskiy, R. (2017). *Bahatosharove poselennia Bilshivtsi (ur. Kutu) na Verkhnomu Podnistrovi, 1*. Halych-Ivano-Frankivsk. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T., Furmanek, M. (2011). Fortyfikatsiia kultury Trypillia-Kukuten. *Zamky Ukrainy: doslidzhennia, zberezhennia, vykorystannia*, 74–81. (in Ukrainian).
- Chopek, S., Trybala-Zavisliak, K., Voitseshchuk, N., Osaulchuk, O., Bobak, D., Hembitsa, P., Yatsyshyn, A., Pasterkevich, V., Pavliv, D., Petehyrych, V., Poltovich-Bobak, M., Vatsnik, A. (2018). *Kulturno-poselenski zminy v baseini richky Vyshnia*. Zheshiv. (in Ukrainian).
- Shchibor, Y. (1994). Kultury piznoho trypillia ta liščastoho posudu na Volyni. *Arkheolohiia*, 4, 1994, 30–48. (in Ukrainian).
- Bandriwski, M. (2004). Wczesnoeneolityczna osada w Zaleścach na Górnym Podniestrzu. *Przez pradzieje i wczesne średniowiecze*, 89–99. (in Polish).
- Bronicki, A., Kadrow, S. (1987). Osada neolityczna w Majdanie Nowym, woj. Chełm. *Sprawozdania Archeologiczne*, XXXIX, 89–129. (in Polish).
- Brzeska-Zastawna, A., Zastawny, A. (2020). New radiocarbon dates for the Funnel Beaker and the Funnel Beaker-Baden assemblages in Lesser Poland from Książnice Wielkie, site 1, Proszowice district. Dębiec M., Tomas S. *A planitiebus usque ad montes studia Archaeologica Andreae Pelisiak viae anno sexagesimo quinto oblate*, 301–318.
- Dębiec, M., Dębiec, M., Pelisiak, A. (2015). *Cieszacin Wielki 41, Jankowice 9 oraz Pawłosiów 55. Kompleks osad z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu*. Rzeszów. (in Polish).
- Diachenko, A., Harper, T. (2016). The absolute chronology of late tripolye sites: a regional approach. *Sprawozdania archeologiczne*, 68, 81–105.
- Diachenko, A., Rybicka, M., Hawinskyj, A., Król, D., Sirbu, G. (2019). New excavations in Vynnyky and the issue of the Funnel Beaker culture – Tripolye frontier. Diachenko A., Rybicka M., Król D., Sirbu G. (Eds.). *Between the East and the West. Dynamic of Social Changes from the Eastern Carpathians to the Dnieper in the 4th – beginning of 3rd Millennium BC (Preliminary study)*, 17–30.
- Gumiński, W. (1989). *Gródek Nadbyżny osada kultury pucharów lejkowatych*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź. (in Polish).
- Harper, T., Diachenko, A., Rassamakin, Y., Chernovol, D., Shumowa, V., Nechitalo, P., Chabaniuk, V., Tsvet, E., Bilas, N., Pohoralski, Y., Eccles, L., Kennett, D., Ryzhov, S. (2021). Combining relative chronology and AMS14C dating to contextualize ‘megasites’, serial migrations and diachronic expressions of material culture in the Western Tripolye culture, Ukraine. *Documenta Praehistorica*, XLVIII, 276–296.
- Havinskyj, A., Pasterkiewicz, W., Rybicka, M. (2014). Kotoryny, rej. Żydaczów, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu. *Środowisko naturalne i człowiek nad Górnym Dniestrem – rejon Kotliny Halicko-Bukaczowskiej w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, 167–283. (in Polish).
- Hawinskyj, A., Rybicka, M. (2021). *Konstrukcje budowlane kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska Winniki-Lisivka na zachodniej Ukrainie*. Rzeszów. (in Polish).
- Hawinskyj, A., Rybicka, M. (2022). House of the Funnel Beaker Culture from Vynnyky-Lisivka, Western Ukraine. *Revista Archeologică. Serie nouă*, XVIII, 1, 5–15.
- Havinskyj, A., Pasterkiewicz, W. (2013). Obiekt kultury pucharów lejkowatych na stanowisku «Grodzisko III» w Kotorinach, rejon Żydaczów, Ukraina. *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, 75–96. (in Polish).
- Havinskyj, A., Rybicka, M., Król, D. (2021). Radiocarbon dating of the Funnel Beaker culture settlement in Vynnyky-Lisivka (Western Ukraine). *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 42, 15–24.
- Horváthová, E. (2010). *Osídlenie badenskej kultúry na Slovenskom území Severného Potisia*. Nitra. (in Slovak).
- Kempisty, E. (1968). Odkrycie ceramiki kultury trypolskiej na zachód od Wisły. *Wiadomości Archeologiczne*, 33, 377–380. (in Polish).
- Koško, A., Szymt, M. (2015). Dom na wzgórzu, 3200 przed Chr. Mała osada ludności kultury pucharów lejkowatych na stanowisku Opatowice 42 (Kujawy) i jej południowo-wschodnie koneksje. *Культурний комплекс Кукутень-Трипілля та його сусіди. Збірка наукових праць пам'яті Володимира Круця*, 183–208. (in Polish).

- Korczyński O. (2000). Ośrodki kultu pogańskiego dawnych słowian w dorzeczu górnego Dniestru (element do studium na pograniczu). *Rocznik Przemyski. Archeologia*, XXXVI, 67–82. (in Polish).
- Kowalczyk, J. (1956). Osada kultury pucharów lejkowatych w miejs. Gródek Nadbyzny, pow. Hrubieszów, w świetle badań 1954 roku. *Wiadomości Archeologiczne*, XXIII, 1, 23–48. (in Polish).
- Król, D. (2018). Studia nad osadnictwem kultury pucharów lejkowatych na lessach Podgórze Rzeszowskiego i Doliny Dolnego Sanu. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIX, 39–55. (in Polish).
- Król, D., Rybicka, M. (2022). Chronologia radiowęglowa stanowisk grupy Gordinești kultury trypolskiej z Północnej Mołdawii i Zachodniej Ukrainy. *Archeologia Polski*, LXVII, 9–30. (in Polish).
- Król, D., Rybicka, M. (2022a). Radiocarbon chronology of the settlement Gordinești II – Stinca goală, Edinet region. A. Diachenko, M. Rybicka, D. Król, G. Sîrbu (Eds.). *Gordinești II-Stinca goală w kontekście grupy Gordinești z obszaru między Dniestrem a Bugiem*, 32–37.
- Kruk, J. (1973). *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. (in Polish).
- Kruk, J., Milisauskas, S. (1981). Wyżenne osiedle neolityczne w Bronocicach, woj. Kieleckie. *Archeologia Polski*, 26 (1), 65–113. (in Polish).
- Kulczycka-Leciejewiczowa, A. (1993). *Osadnictwo neolityczne w Polsce Południowo-Zachodniej*. Wrocław. (in Polish).
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. (2002). Zawarża. Osiedle neolityczne w południowo-polskiej strefie lessowej. Wrocław. (in Polish).
- Nowak, M. (2009). *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*. Kraków (in Polish).
- Papiernik, P., Rybicka, M. (2002). *Annapol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostyńskim*. Łódź. (in Polish).
- Pasterkiewicz, W, Pozikhovski, A., Rybicka, M., Verteletskyi, D. (2013). Z badań nad problematyką oddziaływań kręgu badenińskiego na wschodnie rejony Wyżyny Wołyńskiej. *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, 251–292. (in Polish).
- Pelisiak, A. (2001). Osada kultury pucharów lejkowatych w Andrzejowie, stan.2, woj. Łódzkie. *Sprawozdania archeologiczne*, 53, 165–198. (in Polish).
- Pelisiak, A. (2003). *Osadnictwo. Gospodarka. Społeczeństwo. Studia nad kulturą pucharów lejkowatych na Niżu Polskim*. Rzeszów. (in Polish).
- Pozikhovskij, O. (2019). An attempt to define a chronology of the Late Tripolye settlement near the village of Holyshiv in the Western Volhynia. Diachenko A., Rybicka M., Król D., Sîrbu G. (Eds.). *Between the East and the West. Dynamic of Social Changes from the Eastern Carpathians to the Dnieper in the 4th – beginning of 3rd Millennium BC (Preliminary study)*, 31–42. (in Polish).
- Przybył, A. (2008). The Badenisations of the Late Neolithic Funnel Beaker Culture Communities Between the Oder and Vistula River Basins in the Light of the ¹⁴C-Datings. Furholt M., Szmyt M., Zastawny A. (Ed.). *The Baden Complex and the Outside World Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19-24th September 2006, Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad Pradziejami Europy Środkowej*, 4, 189–204.
- Przybył, A. (2009). *Społeczności późnoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych. Problem wpływów z kręgu kultury badenińskiej*. Poznań. (in Polish).
- Przybyła, M. (2019). Report on magnetic survey on settlement site of the Tripolye culture in Myrohoshcha, Dubno region. Diachenko A., Rybicka M., Król D., Sîrbu G. (eds.) *Between the East and the West. Dynamic of Social Changes from the Eastern Carpathians to the Dnieper in the 4th – beginning of 3rd Millennium BC (Preliminary study)*, 127–131.
- Przybyła, M. (2020). Fortified settlements of the Funnel Beaker-Baden phase in western Lesser Poland. *Sprawozdania archeologiczne*, 72/1, 173–195. (in English).
- Rogoziński, J. (2014). Datowanie bezwzględne osadnictwa neolitycznego ze stanowiska 31 w miejscowości Skołoszów, pow. Jarosław, woj. Podkarpackie. *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, 39–52. (in Polish).

- Rybicka, M. (2004). *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim: chronologia, osadnictwo, gospodarka*. Łęczyca. (in Polish).
- Rybicka, M. (2008). Znaczenie południowo-wschodnich kontaktów kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych między Odrą i Wisłą. Zarys problem. *Na pograniczu światów*, 483–493. (in Polish).
- Rybicka, M. (2015). Eastern peripheries of the Funnel Beaker culture. In *Diachenko A., Menotti F., Ryzhov S, Bunyatyan K., Kadrow S. The Cucuteni-Tripolye cultural complex and its neighbours: Essays in memory of Volodymyr Kruts*, 167–182.
- Rybicka, M. (2016). Ceramika o zachodniej lub południowo-zachodniej afiliacji. In *Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D. Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, 101–118. (in Polish).
- Rybicka M. (2017). *Kultura trypolska – kultura pucharów lejkowatych. Natężenie kontaktów i ich chronologia*. Rzeszów. (in Polish).
- Rybicka, M., Hawinskyj, A., Biłas, N., Król, D., Širbu, S. (2017). Wstępne informacje o badaniach nad kulturą pucharów lejkowatych w Winnikach, stanowisko Lisiwka koło Lwowa przeprowadzonych w 2016 roku. *Наукові смудї*, 21–38.
- Rybicka, M., Król, D., Rogoziński, J. (2014). Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Osada kultury pucharów lejkowatych. *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, 67–255. (in Polish).
- Rybicka, M., Širbu, G., Król, D., Bicbaev, V. (2019–2020). New radiocarbon dates for stage CII Tripolye Culture, Northern Moldova. *Baltic-Pontic Studies*, 24, 87–103.
- Rybicka, M., Warteletski, D. (2019–2020). Impact of the Baden Complex Upon the Tripolye and Funnel Beaker Cultures in Western Ukraine. *Baltic-Pontic Studies*, 24, 154–176.
- Rzepecki, S. (2004). *Spoločności środkowoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*. Poznań. (in Polish).
- Širbu, G., Król, D., Heghea, S. (2019–2020). The late eneolithic groups from the Dniester-Prut interfluvium: some questions of their external contacts and chronology. *Baltic-Pontic Studies*, 24, 104–139.
- Šmíd, M. (2017). *Nálevkovité poháry na Moravě. Pravěk*, 33. Brno. (in Česko).
- Uzarowicz-Chmielewska A. (1982). Fosa obronna na osadzie kultury pucharów lejkowatych w Stryczowicach, woj. Kieleckie, w świetle czteroletnich badań wykopaliskowych. *Wiadomości Archeologiczne*, 47 (2), 245–265. (in Polish).
- Warteletski, D., Bardetski, A. (2018). Datowanie materiałów kultury trypolskiej ze stanowiska Myrogoszcza 15 odkrytych w 2017 roku. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIX, 117–127. (in Polish).
- Wiklak, H. (1986). Osada i cmentarzysko fazy sarnowskiej kultury pucharów lejkowatych na stan. 1A w Sarnowie, woj. Włocławek. *Sprawozdania archeologiczne*, XXXVIII, 77–89. (in Polish).
- Wiklak, H. (1990). Z badań nad osadnictwem fazy sarnowskiej kultury pucharów lejkowatych w Sarnowie na Kujawach. *Sprawozdania archeologiczne*, XLII, 109–127. (in Polish).
- Włodarczak, P. (2006). Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych. *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, 27–63. (in Polish).
- Zakościelna, A. (2007). Południowo-wschodnia Lubelszczyzna w epoce neolitu. *Pradzieje Południowo-wschodniej Lubelszczyzny*, 37–60. (in Polish).
- Zastawny, A. (2015). The Baden complex in Lesser Poland – horizons of cultural influences. *The Baden culture around the Western Carpathians. Via Archaeologia*, 119–150. (in Polish).
- Zych, R. (2008). *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce południowo-wschodniej*. Rzeszów. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 11.04.2023
прийнята до друку 21.09.2023

**SITES OF THE FUNNELBEAKER CULTURE IN THE INTERFLUVE OF UPPER DNISTER
AND WESTERN BUG RIVERS IN THE LIGHT OF NEW RESEARCH**

Andriy HAWINSKYI

*Ivan Krypikavych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: andrham@ukr.net*

The territory of the basins of the upper reaches of the Dnister and the Western Bug is the extreme south-eastern border of the Funnelbeaker culture (FBC) on the border with the Trypillian culture. Starting from the end of the 19th century. More than 300 sites related to the FBC were found here, which in general makes it possible to talk about the level of settlement of this territory. Among the excavated settlements, Zymne, Lezhnysia, Tadani, Mali Hrybovychi, Vynnyky-Zhupan, Vynnyky-Lysivka, etc. stand out. They in general reveal the character of the FBC in the interfluvium of the mentioned rivers. In terms of the history of research and historiography, the time of the second half of the 20th century can be called the «period of M. Peleshchyn», who was, in fact, the only specialist in the problematics of FBC on the territory of Ukraine.

The resumption of systematic field studies of the FBC started in 2010 with the excavations of the Kotoryny settlement on the right bank of the Dnister in the immediate border area with the Trypillian culture. Since 2013, the study of the FBC settlement complex in Vynnyky near Lviv lasted without interruption. Several ground dwelling structures were discovered here, in particular constructions with clay walls. A significant number of storage pits were recorded. Defensive structures in the form of a ditch and a palisade in Vynnyky on Lysivka Mount became an important discovery, which has started a discussion about the nature of relationships within the community and with the nearest neighbors.

One of the greatest achievements during this time was a series of absolute dates obtained from Zymne, Kotoryny, Vynnyky-Lysivka, Vynnyky-Zhupan, the synchronous border Trypillian settlements of Bilshivtsi, Kurgany-Dubova, Novomalyn-Podobanka, Myrogoshcha, further ones – Brinzeni, Gordinești, etc. This dating, in comparison with the relative chronology, allows us to talk about the time of the appearance of representatives of the FBC, the stages of functioning of this culture, and the chronology of their relationships with other adjacent cultures in the Upper Dnister and Western Bug regions.

A significant number of "imported" ceramics of the Trypillian culture indicate the peculiarity of the contacts of the FBC on its southeastern borderland, which is particularly reflected in ceramics of a syncretic character.

Key words: Funnelbeaker culture, dwelling, contacts, absolute dating, defensive constructions.